

tijdschrift voor volkskunde
en volkskultuur

OOSTVLAAMSE
ZANTEN

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN V.Z.W.

De Bond geeft "Oostvlaamse Zanten" uit, schrijft ten laste van zijn **Alfons de Cock-fonds** tweejaarlijks een prijsvraag uit, organiseert **voordrachten, tentoonstellingen, studievergaderingen aan de R.U.G.**, de tweejaarlijkse **Geschiedkundige Boekenbeurs voor Vlaanderen** en het tweejaarlijkse **Interprovinciaal Colloquium voor Volksdevotie**. In 1968 is de Bond gestart met een **Kantwerkstersklub Sint-Katelijne** die kursussen in kantwerk verzorgt.

Lidmaatschap: 500 F gewoon lid - 150 F gezinslid (zonder tijdschrift)
(*BTW inbegrepen*) 450 F derde leeftijd
600 F kantwerk(st)ers - 750 F beschermlid
1.500 F steunend lid - 700 F bibliotheken, verenigingen, boekhandel
750 F buitenland

Stortingen op rekeningnummer 703-0327514-23 of 000-0096946-43
van de Koninklijke Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Beheerraad: voorzitter R. van der Linden; ondervoorzitter G. Weze; sekretaris/penningmeester L. Beyens; leden M. Broeckhove, R. Coppens, P. De Grootte, M. De Puydt, A. Eloy.

Kantwerkstersklub Sint-Katelijne: voorzitter G. Weze; lesgeefsters: O. De Brie, R. De Jaeger-Van de Veire, J. De Paep-Lodens, Ph. De Schrijver, M.J. De Smet, F. Devriese-Langerock, B. Goeminne, D. Impens-Van Peteghem, H. Pintelon, H. Verniers-De Bruycker.

Beheerskommissie bibliotheek: bibliotekaris A. Eloy; leden R. van der Linden, G. Weze. Openingsuren: op dinsdag, woensdag, donderdag en vrijdag van 10 - 12 en van 14 - 17 uur. Gesloten van 15 t.e.m. 31 juli.

Medewerk(st)er(s) bibliotheek: N. Greyf, L. De Hauwere, F. Van Bost (archivaris).

Beheerskommissie Museum voor Volkskunde Gent: De Bond beheert het Museum met vertegenwoordigers van de Bond en het Stadsbestuur. Voorzitter G. Weze; sekretaris-penningmeester M. De Puydt; leden L. Beyens, M. Broeckhove, R. Coppens, P. De Grootte, A. Eloy, R. van der Linden. Stadsafgevaardigden B. Vandendriessche, M. Vermote.

ippa

Vriendelijk en efficiënt in bankzaken

Zetel Gent

Kouter 1 - 9000 Gent - Tel. 09/225.75.41

Omslag: "ZANTEN", aren lezen, d.i. halmen met graankorrels verzamelen, zo het beeld onder de zeilen van de molen: alle aspecten van het volksleven en de volkskultuur, gedegen wetenschap met vele illustraties in bijdragen allerlei en in boeken, met ons tijdschrift als baak en basis. Vier beelden rond de jubileummolen: de kantwerkster, poppenspel, bibliotheek, reus Kiekeboe uit de stripverhalen van Merho, symbool van onze rijke dokumentatie over reuzen en reuzinnen.

Tekening Fine Stevens. Oude molen te Mater, 13e eeuw?

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TIJDSCRIFT VOOR VOLKSKUNDE EN VOLKSKULTUUR

Orgaan van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen
de Dienst voor Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen
en het Internationaal Studiekomitee voor Ommegangsreuzen

Hoofdredactie: Renaat van der Linden, Marc Jacobs
Godveerdegemstraat 17, 9620 Zottegem

Redaktiesekretariaat en ruildienst: Arnold Eloy • Recensiedienst: Marc Jacobs
Biblioteek K.B.O.V., Kraanlei 65, 9000 Gent

Redactie: Maurits Broeckhove, Marcel Daem

Onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen v.z.w.

INHOUD

Bondsleven

- Redactie. *K.B.O.V. en OVZ. 70 jaar* 2
Redactie. *Flitsen uit de geschiedenis van de Bond* 5

- R. VAN DER LINDEN, G. SIMONS, D. TEMMERMAN.
God ziet, hoort, schrijft en vloeken (vervolg) 11
L. BEYENS, L. DE HAUWERE, R. VAN DER LINDEN. *Ego-dokumenten* 36
R.L. Dr. E. VAN AUTENBOER. *Europa en wereldbikers. De eigenheid
van onze schuttersgilden Hertogdom Brabant 1300-1800.* 44
B. BAILLIEUL. *De Gentse Schuttersgilden nog steeds in het verweer* 49
P. ROMAN. *Vertellen in 1992-93. "Broodje Aap"-verhalen* 72

Scripta manent

- W.L. BRAEKMAN. *Hoe een Lokerse dief te Brugge aan de dood ontsnapte (1613)* 74

Levend Volksleven

- D. TEMMERMAN. *Kind nodigt uit ... voor zijn verjaardag* 76
H. DE MEYER. *De bronzen tabaksteler te Appelterre-Ninove* 77

Zoeken en Zanten

- D. VANPEE. *En de wetenschapper, hij ploegde voort ... met en zonder Breughel
de Oude* 78
J. GEZELS. *Egypte en spijkerboom, votiefschepen en vliegtuig* 78

Boekbespreking

- Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op tijdschriften,
reekswerken en gelegenheidsuitg. XXXV. Volkskunde 1961-1990*
door Paul PEETERS. *Woord vooraf en geschiedenis v/h tijdschr.* door Stefaan TOP.
Antwerpen, Centrum voor Studie en Documentatie 1993, XXXI-266. 79

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN VIERT 70 JAAR OOSTVLAAMSE ZANTEN ROEMT OP DE 70ste JAARGANG

Zeven brengt geluk.

Het is voor velen hét heilig getal, het geluksgetal.

Tienmaal zeven = zeventig.

Zo ben je tienmaal verzekerd.

Toen doelman Hans van Breukelen hoorde dat zijn elftal op 7 april 1991 tegen Ajax zou voetballen, klauterde hij spontaan op tafel en sprong een gat in de lucht. Die wedstrijd zouden ze winnen. Zonder meer en zeker weten. Hij juichte niet te vroeg, want op de bewuste dag wonnen ze van Ajax met 4-1. Zeven is het geluksgetal van de doelman. Alle data, deelbaar door zeven of waarvan de cijfers bij elkaar opgeteld of van elkaar afgetrokken, een door zeven te delen getal vormen, brengen geluk.

Dàt noteert Rudie Kagie in *De kracht van de maan. Waarnemingen in de wonderlijke wereld van magie en bijgeloof.*⁽¹⁾

Zeven pronkt in tal van verbindingen als hét hoogstaand en vooraanstaand getal. De heiligheid van het cijfer vindt zijn oorsprong bij de Babyloniërs, speelt een rol in de godenleer en de wijsbegeerte der Grieken, bij de Joden, kerkvaders, in de bijbel, de liturgie, in vroegere en huidige volksdevotie. Reis je even mee de wereld rond: de zeven wijzen van Griekenland; de zeven wonderen der wereld; Rome, de stad der zeven heuvelen; de zeven vette en magere jaren in de droom van Farao aan de Nijl (Genesis, 41); de zeven kleuren van het spectrum; zeven wonderen van Brugge, Bergen, Leuven.

Het getal zeven geldt universeel als het beeld van een totaliteit, maar van een totaliteit in beweging en dan wordt het een totaal dynamisme. Als dusdanig telt het menigmaal in de apocalypsis, met zeven geesten van God, zeven zegels, zeven hoofden, zeven gesels e.d.m. Het getal zeven ontmoet u menigmaal in de bijbel. Voor de middeleeuwse mens ligt alle kennis, buiten de openbaring, vervat in de zeven vrije kunsten.

In onze volksverhalen keert dit getal regelmatig terug, bij Sneeuwwitje en de zeven dwergen. De wolf at zeven geitjes op. De draak heeft zeven koppen. Blauwbaard laat zeven vrouwen verdwijnen. De reus heeft zeven kinderen. Hij trekt zijn zevenmijslaarzen aan. Klein Duimpje is de jongste van zeven.

In het volksgeloof beschikt de zevende zoon over genezende kracht en beleeft geluk in al zijn ondernemingen. Gebeurlijk treedt hij op als weerwolf. Bij de dieren verdient O.-L.-Heersbeestje aandacht als zevenpunterke, op basis van zeven zwarte stippen op de dekschilden.

De Oostvlaamse Volkskundigen verwijlen in de zevende hemel met dit jubileum.

*Het boek met de zeven sloten.
Apocalypsis.
Openbaring van Joannes. (?)*

Hoofdzaak blijft de hulde die we verschuldigd zijn aan de stichters-pioniers en hun opvolgers die de Bond zoveel jaren in stand houden en laten uitstralen. We zijn hen elk afzonderlijk en allen samen diepe dank en het ruimste eerbetoon verschuldigd.

De Redactie wil in de onvolledige, maar wondere betekenis van zeven de luister van dit jubileum beklemtonen en verhogen zo mogelijk.

(1) Amber, Amsterdam, 1991, 64-65.

(2) Tek. N.J. v.d. Vecht. in André VLAANDEREN. *Tekens en Symbolen*. Amsterdam, 1946, 76.

- , *Feestviering te Gent in 1764, bij de doop van 7de zoon*. Oud en Nieuw, Gent, 1 (1865-67) 42-44.
- W. BAEKELMANS. *Het cijfer zeven*. Antwerpen, 1917.
- J. BROECKAERT. *Zevenste zonen*. Gedenkschr. Oudheidk. Kring Dendermonde Ile R. 6 (1894) 126-28.
- Dr. BUCHBERGER. *Lexicon f. Theologie u. Kirche*. Freiburg I.B.;, 1938, Dl. VIII, *Zahlensymbolik*.
- J. CHEVALIER, A. GHEERBRANT. *Dictionnaire des symboles*.
Robert Laffont / Jupiter. Paris, 1990, 11, *Sept.* 860-865.
- M. CAFMEYER. *De zevensprong*. Biekorf 60 (1959) 213.
- J.H. GRAF. *Die Zahl Sieben*. Bern, 1917.
- J. HINNEMAN-L. VERRIEST. *Zeven wonderen van Brugge, Bergen, Leuven ...* Biekorf 59 (1958) 214-15.
- W.H. HÖSCHER. *Siebenzahl und Neunzahl in Kultus und Mythus der Griechen*. Leipzig, 1904.
- Idem. *Siebenzahl und Sabbath bei der Babylonien und im Alter Testament*. Leipzig, 1907.
- P. JANSSENS. C. ss. R. *Het getal zeven in het volksgeloof*. Volkskunde 59 (1958) 14-36.
- H. VERBURGT. *Het getal 7 in het algemeen. Volksgebruik. Levensloop*. Morgenrood, Ledeberg 7 (1925-26) 7-11.
- Idem. *De zonderlinge grillen van het simpele getal 7*. Ibidem, 20 (1938-39) 7-11, 79-80, 88-96, 135-138; 21 (1939-40) 7-10, 49-51.
- E.N. *De zeven goede dingen van het leven. 1525* Biekorf 67 (1966) 242.
- C.B. *De zevende hand. Zweren met zevenderhand*. Biekorf 64 (1963) 180; 70 (1969) 63, 118.
- M. VAN COPPENOLLE. *Het gebed der zeven sloten*. Volkskunde 52 (1951) 82-84.

Met

de sympathie

van de

Generale Bank

KONINKLIJKE BOND OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN 70 JAAR

Flitsen uit de geschiedenis van de Bond

Stichting in het Notarissenhuis

De Vlaamse Filologenkongressen starten in 1910. Pas tijdens het derde kongres in 1920 hoort er een zelfstandige afdeling Volkskunde bij.

Tijdens het achtste Vlaams Filologenkongres te Gent in 1926 houden drie sprekers een volkskundig referaat: prof. dr. Paul De Keyser (Gent), Maurits De Meyer (Dilbeek), Pol De Mont (Antwerpen). Ten slotte behandelt Fernand Van Es (Aalst) "*Het stichten van een vereniging voor Folklore in Oost-Vlaanderen met opzoekingsdienst, bibliotheek, eigen tijdschrift*". Dit initiatief en die uiteenzetting beduiden het startsein.

Op 2 mei 1926 komen talrijke belangstellenden samen in het Notarissenhuis in de Arteveldestad, op de hoek van het Lieven Bauwensplein. Drie personen laten zich verontschuldigen, maar stellen fel belang in de totstandkoming: Isidoor Teirlinck, Nestor van de Vlaamse volkskunde, Lodewijk de Vriese, Nestor van de Vlaamse volkskundigen, Victor de Meyere, leider van het tijdschrift "Volkskunde".

De samenstelling van het bestuur verloopt met algemeen akkoord van de aanwezigen, van een leien dakje: voorzitter Prof. dr. Paul De Keyser; ondervoorzitter Gabriël Celis, sekretaris-penningmeester Fernand Van Es; bestuursleden: dr. G. Thiry, Cl. Trefois, P. Luyckx, L. Verlodt, J. De Raedt, H. De Tracy.

Paul De Keyser en Fernand Van Es kennen elkaar reeds tijdens hun studiejaren aan het atheneum te Gent. Gabriël Celis woont in de Heirnislaan waar ook de ouders van Fernand van Es gevestigd zijn. De twee knapen spelen er samen in hun prille jeugd. Nadat ze in hun vlegeljaren elkaar ontmoeten, ontdekken ze elkaar opnieuw in een idealistisch leven en streven door een gemeenschappelijke belangstelling: de studie van het volksleven. Gabriel Celis en Fernand Van Es hebben beide in het midden van 1925 gereageerd op een oproep in "L'Indépendance Belge" om de stand van de volkskunde te achterhalen. Paul De Keyser heeft hun inzending gelezen en hen opgezocht.

De stichters van de Bond bewijzen hun daadvaardigheid. Twee maand na hun eerste samenkomst verschijnt nummer 1 van "Oostvlaamsche Zanten". F. Van Es zorgt voor de redactie. Victor Stuyvaert snijdt een houtsnede, een drieluik om de kافت te tooien: centraal de Maagd van Gent korenaren aan het "zanten"; op de achtergrond Gentse torens; in de bovenhoek het wapenschild. Professor De Keyser die de titel heeft voorgesteld, verklaart het beeld: *Wij willen verzamelen, aren lezen op*

provinciaal domein, systematisch en wetenschappelijk, in een traditie van vorsers, zanters en een zantersgilde.

Voor de kافت van de 2de, 3de jaargang levert de architect Clemens Trefois een nieuwe tekening: een draaischijf van tien tafereelen.

Het woord 'zanten' kan bij twee publikaties aanleunen: het tijdschrift *Volk en Taal*, maandschrift i.v.m. gebruiken, geschiedenis, taalkunde, dat achtereenvolgens te Oudenaarde, Ronse, Waregem verschijnt, met als redaktie "*De Zantersgilde van Zuid-Vlaanderen*" (1888-1895) en Vlaamsche Zanten, maandschrift dat vijf jaar stand houdt in de Normaal-school te Sint-Niklaas, op zoek naar gebruiken, geschiedenis en taalkunde (1899-1904), uitgave van de "*Wasche Zanters*". (1)

Een uitzonderlijk geschenk als leidraad bij de start!

De redaktie van OVZ legt terstond initiatief aan de dag. In nr. 1 vinden lezers en lezeressen een *Bijvoegsel*, een *Algemene Vragenlijst* met het doel elkeen aan te moedigen mee te werken aan het zanten van volkskundige onderwerpen in onze gouv. Elke mededeling is welkom. De hoofdlijnen:

- Volksgeloof* 1) Godsdienstig leven, kerkpatroon, aanroeping tegen kwalen, kapellen, processieën, enz.
2) Geloof aan biezondere krachten, bronnen, bomen, waarzeggerij;
3) Geloof aan ingebeelde wezens: lucht-, water, vuur-, aard- en huisgeesten;
4) Duivelsgeloof: zijn persoon, verblijf, enz.
- Volksleven* 1) Kledij, zon- en weekdag, haartooi, schoeisel;
2) Huis en huisraad, hoeve, huisnamen, verhuis;
- Gebruiken* 1) Levensloop, wieg tot graf, kopen, gewicht, maat;
2) Band met seizoen: kermis, spel, dans, toneel.
- Letterkunde* 1) Taal, 2) Verhalen, moppen over vrijmetselaars, enz.
3) Sprookjes, 4) Sagen, 5) Legendes van heiligen; 6) Raadsels, 7) Liederes, mei, oogst, huwelijk; 8) Prentblaadjes, almanakken, Volksboeken.

Volkswetenschap. Gezegden over wind en weer, dieren, planten.

Dusdanig supplement vertegenwoordigt een vérstrekkend dokument in het licht en zicht van zeventig jaar geleden. Volkskunde is dan voor menigeen een vaag begrip. De opsomming verstrekt een ruim terrein. De 'vragenlijst' nodigt uit tot mede- en samenwerking. De inzenders mogen

niet vergeten hun woonplaats, naam, naam van zegspersonen, hun afkomst, leeftijd, beroep, alsook de bronnen mede te delen.

Het tijdschrift met de verrassende Vragenlijst en het verzoek tot medewerking in nr. één stoelt op degelijke steunpunten. De stichters hebben tevoren afzonderlijk denkwerk verricht, maar na de (her)ontmoeting in het filologenkongres blijft het geenszins een goede wil van enkelingen in een sporadische werking en werkkring, maar een vastberaden streven van een daadvaardige, eensgezinde groep met een vaste regelmaat in de publikatie OVZ en de inrichting van exposities. Daar groeit de basis voor de wenselijke continuïteit. Tijdschrift en museum leveren een stevige structurele bodem voor bestendige contacten.

P. Van den Broeck uit Hamme stuurt ruim 2000 steekkaarten

In nr. 1 van OVZ behandelt P. De Keyser het belang van de 'Bibliografie van de Vlaamsche Folklore' o.a. door het exciperen van tijdschriften. In nr. 2, p. 1à lees je met verstomming: P. Van den Broeck, de oude vriend en vroegere medewerker van Alfons De Cock, stuurt ruim 2000 steekkaarten i.v.m. het tijdschrift 'Volkskunde'. Prof. Robert Foncke heeft in 1919 een Inhoudstafel op dit blad opgesteld: 1888-1914. Het medelid uit Hamme zet het werk verder.

Tot slot de wens: moge dit voorbeeld talrijke navolgers vinden! (1)

Tentoonstelling

De eerste tentoonstelling in het museum gaat door in het kader van de Gentse feesten in 1927, met een weergaloze bijval, met een verkoop van meer dan zesduizend toegangskaarten. Clement Trefois heeft voor een speciale affiche gezorgd. Het bestuur erkent ze terstond als een waarachtig wapenschild. Ons tijdschrift krijgt in 1928 een mini-afdruk voor de kaftillustratie. Het volksleven is er rijkelijk in weerspiegeld.

Vier velden bovenaan: volkstoneel met het poppenspel, St.-Niklaas en de kerstboom wijzen naar de kinderjaren en kalendergebruiken. Een O.-L.-Vrouwkapelletje vertolkt volksdevotie en heiligenverering.

De linkerflank: huissieraad, een doopschotel en een huwelijkskan; de gaai der schutters, spel, ontspanning lonken langs het linkerkanton van de punt.

(1) F. VANES. *Pieter Van den Broeck. Bio-, bibliografische studie.* OVZ 14 (1939) 178-183, en *In memoriam* OVZ 16 (1941) 64.

De punt onderaan: een windmolen, omgeven door gebonden korenschoven, het beeld van de oogst en het gebak, van het "zanten".

De rechterflank: speelkaarten, de doodskop van waarzegsters en tovenaars; daaronder, een kasteel, een sater en spookdier als motieven van het volksverhaal.

De leeuw van Gent en Oost-Vlaanderen nemen het hartschild in beslag. De elementen bevatten een weids programma voor geestelijke en stoffelijke volkskultuur.

Het Bestuur van onze Bond schouwt van in het begin gemotiveerd naar een onbegrensde ruimte in een vlakke verdeling.

Alfons DE COCK-GEDENKTEKENS te DENDERLEEUEW

Op zondag 7 oktober 1928 herdenken de Oostvlaamse Volkskundigen op plechtige wijze Alfons De Cock. Ze stellen zich niet tevreden met een tijdschrift en vragenlijsten alom, maar wensen ook buiten het centrum van de provincie de aandacht op de folklore als wetenschap te vestigen. Alfons De Cock biedt de weergalozе kans daartoe.

In de voormiddag geschiedt de herdenking te Herdersem met de inmetseling van een gedenksteen in de voorgevel van zijn geboortehuis. In de namiddag wordt een gedenkteken opgericht te Denderleeuw, waar Alfons De Cock maar dan vijfentwintig jaar als hoofdonderwijzer presteerde en een ruim deel van zijn machtige werken schrijft.

De deelnemers van Gent reizen per spoor naar Aalst en Gijzegem en begeven zich vandaar te voet naar Herdersem. Volkskundigen van uit heel Vlaanderen en ook uit Nederland, begroeten Mevrouw Wed. Alfons De Cock, de familie Hardies-De Cock, ook letterkundigen zijn van de partij.

Oostvlaamse Zanten van januari 1929 nr. 1 verstrekt een lange lijst van deelnemers. Aan de voorgevel van het geboortehuis was een reuze leeuwenvlag gespannen boven het klassieke "Welkom". De honderdjarige Koninklijke Harmonie speelt. Prof. P. De Keyser spreekt een indrukwekkende rede uit, daarna voert de burgemeester het woord. Het opschrift van de gedenkplaat:

HIER WERD GEBOREN
ALFONS DE COCK
DE GRONDLEGGER VAN DE
WETENSCHAPPELIJKE FOLKLORE
IN VLAANDEREN
1850-1921

De Harmonie speelt een dreunende Vlaamse Leeuw om te besluiten.

De deelnemers begeven zich te voet naar Aalst. Het klinkt raar op het einde van onze eeuw, maar in 1928 blijkt dat de normaalste zaak van de wereld.

Na een bezoek aan een belangwekkende tentoonstelling, een aktie van de V.T.B. in samenwerking met de Oostvlaamse Volkskundigen, in de lokalen van de kunsthandel A. Vermeiren, nemen de vele belangstellenden een gezamenlijk middagmaal bij De Grauwe op het Stationsplein. Professor De Keyser begroet er nogmaals de familie De Cock, verwelkomt professor Jan de Vries uit Leiden en omlijnt de verdiensten van menige aanwezige.

Te kwart over twee start naar Denderleeuw, waar de burgemeester-provincieraadslid, Isidoor Teirlinck, Omer Wattez, Jan Lindemans, en talrijke bewonderaars van Alfons De Cock uit Brussel en Aalst

samengestroomd zijn. Twee fanfaren zijn op post. Kinderen dragen schil­den met de titels van De Cock's werken en zingen een fragment uit de Van Rijswijck-kantate van Benoit.

Opnieuw neemt Prof. De Keyser het woord, ook Isidoor Teirlinck namens de Koninklijke Vlaamse Akademie, prof. J. de Vries, Jan Lindemans, Jozef van Overstraeten, A. Capiou namens het onderwijzend personeel, volks­vertegenwoordiger Pr. De Bruyn.

REDAKTIE

GOD ZIET, HOORT, SCHRIJFT EN NIET VLOEKEN

Proeve van verkenning ⁽¹⁾

Twee prenten

Jozef Weyns, dé kenner van de volkshuisraad bij uitnemendheid, verklaart met klem dat een paar prenten eens bijna in iedere volkswoning te vinden waren, meest verspreid in de jongste tijd (\pm 1900). De ene toont het "alziend oog" met errond de tekst:

GOD ZIET MIJ/HIER VLOEKT MEN NIET.

De andere: **GELOOFD ZIJ JEZUS CHRISTUS,**
gebeurlijk met bijvoegsel

IN EEUWIGHEID. AMEN. ⁽²⁾

In welk verband horen deze prenten bij elkaar? De plicht van de gelovige bestaat erin de naam van God te verheerlijken, zo mogelijk op het moment zelf dat hij hoort vloeken, dat een Godslastering weerklinkt. ⁽³⁾

Weleer hebben talrijke varianten van deze prenten bestaan, met een verschil voor de voorstelling van figuren en tekst, voor de grondstof. Of ze bekend zijn? Het wordt een waagstuk ze aan te halen wegens de aangegeven verscheidenheid én op basis van het feit dat er weinig kans tot rangschikking voorhanden is door het bijna totaal ontbreken van data en namen van drukkers.

Het begin van het artikel bevat vijf illustraties om de titel te rechtvaardigen:

- a) GOD ZIET mij Ndl. § Fr., formaat 40 x 29,5
- b) GOD (ziet en) HOORT mij, formaat 50 x 42
- c) GOD SCHRIJFT alles op. Franse prent uit Caen, formaat 28,7 x 20,3, een Engelse uit Tourcoing, form. 25 x 17,5.

Er defileren drie elementen. Het Godsoog is vrij bekend. Het oor en het schrijven van God komen klaarblijkelijk vreemd voor. Thans volgt een omzichtige proeve van rangschikking.

I. GOD ZIET

Bij vele volkeren heeft het oog een speciale waarde en betekenis door het uitzenden van licht en kracht, langs de gevreesde boze blik en ook langs een zegenrijke werking. Dat onderwerp komt hier geenszins aan bod. ⁽⁴⁾ De theologie kent volstrekte en betrekkelijke eigenschappen van God. Als volstrekte zijn er o.a. oneindigheid, eeuwigheid e.a. die God bepalen, beschouwd in zichzelf. Betrekkelijke wijzen op zijn heiligheid, goedheid e.a. in zijn betrekking tot de mens.

Een veelvoud van beelden en omschrijvingen komt in de bijbel voor om hem aan te duiden.

Het Godsoog stelt herhaaldelijk zijn alomtegenwoordigheid en alwetendheid zinnebeeldig voor.

In de middeleeuwen komt de gelijkzijdige driehoek als het symbool van de goddelijke drievuldigheid en drieëenheid in de kristelijke opvatting reeds voor en wordt na de reformatie algemeen als zodanig gebruikt. De driehoek bevat menigmaal *het oog van de Heer*.

In de periode van de barok stelt de Antwerpenaar Anthonie van Dyck (1509-1641) de alwetendheid voor door een oog op een scepter, zo op de Extaze van St.-Augustinus. ⁽⁵⁾

In de neogotiek komt het Godsoog voor op de kromstaf van Sint-Elooi onder de preekstoel van de St.-Salvatorskatedraal in Brugge. ⁽⁶⁾

1. Godsoog, Drievuldigheid, klassieke tekst, rozen

De tekst GOD ZIET MIJ (Y) is langs de bovenrand in een booglijn weergegeven, HIER VLOEKT MEN NIET in een rechte lijn onderaan.

Centraal, in een driehoek, het Godsoog met weergave van de pupil en de traanklier. Een zware wenkbrauw overwelft het.

De duif, met een dichte stralenbundel onder zich, zweeft met uitgestrekte vleugels boven de driehoek als zinnebeeld van de H. Geest. Rechts van de driehoek God de Vader met een wereldbol in de rechter- en een scepter in de linkerhand; links God de Zoon met een hoog kruis aan de linkerzijde en met twee opgeheven vingers van de zegenende rechterhand.

De voeten van de goddelijke personen zijn geborgen achter de punten van de basis.

Een roos siert de bovenhoeken en de linker- en rechterzijwand.

De duif zweeft gebeurlijk onder de driehoek met rechte stralen boven en onder zich. De stralenbundel omgeeft eventueel alleen de duif en spreidt zich somwijlen rondom de hele driehoek uit. Uitzonderlijk bemerkt u de duif zonder stralen.

Er zijn geen dusdanige prenten bekend die de naam van een drukker vermelden.

In elk geval is deze prent klaarblijkelijk reuze verspreid geweest in herbergen en woonhuizen in Vlaanderen.

2. Godsoog. Drievuldigheid, Guirlandes en opgesmukte tekst

Type *J. Dosseray*, Brussel

Tekst boven- en onderaan in rechte lijn. Afronding aan de hoeken.

Centraal bevindt zich de driehoek met het Godsoog, rechts daarvan God de Vader met de wereldbol in de rechter- en de scepter in de linkerhand, links God de Zoon met het kruis in de linkerhand, en de rechterhand zegenend opgeheven, beide met nimbus getooid. De H. Geest als duif in een stralenkrans boven de driehoek. Onder de driehoek de scepter en het kruis gevouwen over de wereldbol. Rondom dubbele boord en langs de linker- en rechterkant opgesmukt met een gelijkaardige reeks vooruit-springende grillige bloembekleedsels en -kelken. De beginletters van **God** ziet mij zijn afzonderlijk getooid; de beginletters van **Hier Vloekt Men Niet** zijn met een hoofdletter weergegeven. Onderaan, buiten de rand: **UITGEGEVEN DOOR J. DOSSERAY GHEUDE STRAAT, 23, BRUSSEL. GEDEPONEERD** Formaat 33,7 cm br., 26 cm h. Driekleurendruk, blauw, zwart en rood. Uitg. tweede helft negentiende eeuw. Zonderlinge aanwijzing met "uitgegeven door ..."

Varianten door zwaardere kleurendruk en zonder vermelding van drukker.

nr. 1

nr. 2

Uitzonderlijk vermeldt een volksprent een drukker, daarenboven een uit Brussel!

3. Godsoog. Drievuldigheid, tekst. Verwant met 2

Het valt soms lastig het onderscheid tussen prenten vast te leggen. Hier krijgt u een dusdanig geval, met de verwantschap van 2. en 3. Voor de tekst enigszins gelijkaardig lettertype, maar zonder opsmuk onderaan. Hoofdletter voor God bovenaan en Hier onderaan. Elke beginletter nogmaals in het rood.

Andere schikking voor de goddelijke personen bij het Godsoog. God de Vader en God de Zoon nemen met dezelfde attributen plaats in een wolkendek, rechts en links van de driehoek. Onderaan de wereldbol met de twee zelfde tekens. Fel verspreide uitlopers van grillige slingers van guirlandes langs de linker- en rechterkant. Geen vermelding van een drukker. Formaat idem nr. 2. Plagiaat is ergens voorhanden met wisseling van kleur voor de letters.

Eks. in Museum van Volkskunde te Antwerpen, Deinze en in privaat bezit.

De overeenkomst tussen 2 en 3 springt onmiddellijk in het oog, én voor de tekst, én voor de schikking van de goddelijke personen bij het Godsoog, zelfs voor de twee symbolen onder het Godsoog.

4. Godsoog, engelen, tekst

Boven- en onderaan de klassieke tekst. Centraal het Godsoog met wijde stralen rondom.

Onder het oog de duif als H. Geest in duikvlucht.

Links twee engelen, één met een kruis, in de hoogte getild met beide handen. Rechts dito, één met een kelk, waarboven de hostie met de afkorting IHS binnenin (= Griekse *Hisous*, of *Jesus Hominum Salvator*). Geen weergave van goddelijke personen, maar hun attributen, het kruis en de kelk vertegenwoordigen hen.

Deze prent is, na nummer 1, ook druk verspreid geweest in herbergen en woonkamers. Formaat 40 cm x 29,5

5. Godsoog, tekst, stralen en pointillisme

Er bestaan met de hand geschilderde voorstellingen, waarvan reproducties in een veilinghuis te Antwerpen aangeboden zijn. De directie wil geen naam van de verkoper of een aantal kwijt.

De artiest of dilettant schikt de tekst enigszins als in nr. 1 in een booglijn bovenaan en een rechte lijn onderaan. Centraal rond een kleine driehoek met het Godsoog schieten vele, gele stralen weg. In de hoeken en even langs de basis zijn gekleurde punten als bloempjes aangebracht, een indruk of uitdrukking van pointillisme, een tak in de neo-impressionistische schilderkunst, waar puntjes, stippen en lijnen een bepaald lichteffect bereiken.

Formaat is merkkelijk kleiner dan dit van gedrukte prenten.

Zware houten rand.

nr. 5

6. Godsoog, tekst van bladzilver, guirlandes

Bij sommige prenten heeft de drukker het binnenvlak van de letters weggesneden en vervangen door dun geslagen bladzilver (foelie of stanniool, gebruikt voor het beleggen van spiegels). Aldus ontstaat er een schijn, een achtergrond van zilverglans. Een reeks biedt het Godsoog, de tekst boven- en onderaan, guirlandes in de bovenhoeken en rechts en links van de driehoek. Het geheel is aangebracht op een zwarte fond.

In Herberg "De Zwarte Kat", Stedelijk Museum v. Volkskunde, Brugge. Formaat 38 x 30 cm.

7. Godsoog, tekst van bladzilver

Gelijkenis met nr. 5 en 6. Wegsnijden van het binnenvlak der letters, met een zilverglans als resultaat. Bovenaan en onderaan de klassieke tekst. Centraal het Godsoog. Soberder kan het niet. Geen spoor van goddelijke personen. Rondom een krans van kleine rozen. Privaat bezit.

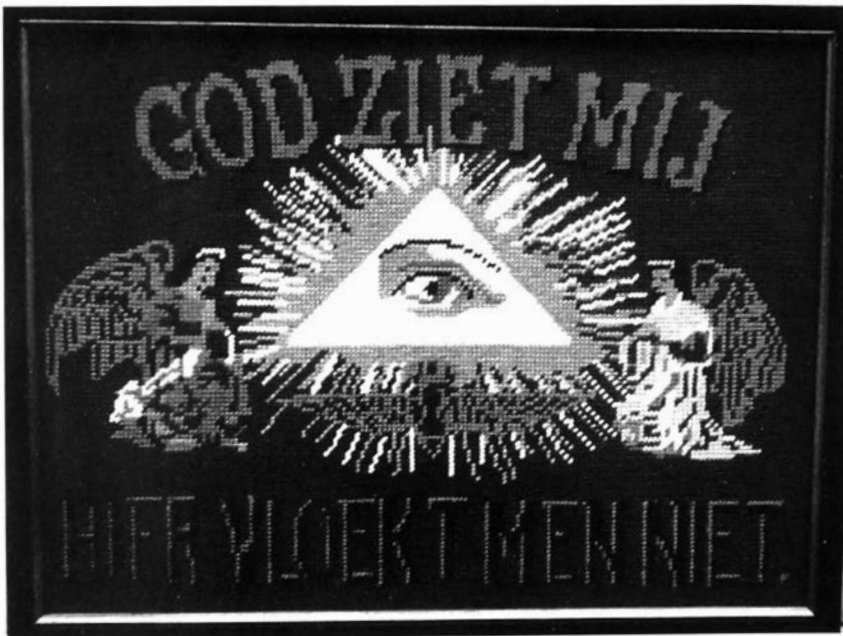

nr. 6 en 7

Het ligt voor de hand dat ook bepaalde vormen van volkskunst en huisvlijt dergelijke prenten als voorbeeld hebben genomen. Vaardige kloosterzusters en vrome zielen hebben teksten in hun geheel of voor een deel overgenomen langs borduurwerk met kruissteken en knipwerk met stro.

8. Godsoog, Borduurwerk, engelen en tekst

Borduurwerk met kruissteek biedt mogelijkheid tot parels van volkskunst. Driekleurig. Centraal het Godsoog rondom met stralen en een gevleugelde engel links en rechts, bovenaan in gebogen lijn GOD ZIET MIJ, en onderaan in rechte lijn HIER VLOEKT MEN NIET. Heemkundig Museum "Gerard Meeusen" te Essen.

9. Godsoog. Strowerk, tekst en sieraad

Strowerk met gelijkaardige sobere versiering in de vier hoeken. Tekst GOD ZIET MY, in rechte lijn. HIER VLOEKT MEN NIET in gebogen lijn. Eigenaardige versiering bij het Godsoog, alleen een reeks bijna gelijke strepen langs de benedenrand. Kollektie Museum van Deinze en Leiestreek.

10. Godsoog, sobere tekst, engelenhoofdjes

Knipwerk met stro. Stamt klaarblijkelijk uit een klooster.

Primitief Godsoog met langwerpige wenkbrauw, rondom getooid met uitschietende stralen. Langs de boven- en zijrand engelenhoofdjes.

Onderaan: God ziet mij. Nonnetjes denken er niet aan het woord vloek aan te halen.

Privaat bezit.

Formaat 26,5 x 21.

11. Godsoog. Franse tekst (dubbel), strowerk

In voorname burgershuizen treft u gebeurlijk hoge kaders met strowerk aan.

Langs de bovenrand bevindt zich een vrij primitief oog en daaronder: *Dieu me voit.*

Onderaan de lofbetuiging: *Loué soit Jésus - Christ.*

De erkenning van Gods aanwezigheid en de uitdrukking van eerbetoon gaan hand in hand.

De idee van vloeken is ver verwijderd. Formaat 90 cm x 40

We dienen de prent te vermelden op basis van het Godsoog.

Privaat bezit.

II. GOD HOORT

In het nieuw testament krijgt het beeld van het oor en van het gehoor een paar maal aandacht.

Het evangelie naar Matteüs 13, 14: Daarom spreek ik tot hen in gelijkenissen, omdat zij ziende niet zien en horende niet horen of begrijpen. Voor hen de profetie van Jesaja: Met het gehoor zult gij horen en het geenszins verstaan... Hun oren zijn hardhorend geworden...

De tweede brief van Paulus aan Timoteüs 4, 3: Er komt een tijd dat de mensen de gezonde leer niet zullen verdragen... omdat hun gehoor verwend is ... dat zij hun oor van de waarheid zullen afkeren.

1. Hemelsoet, Gent. God ziet mij - God hoort mij

Bovenaan in een rechte lijn: HIER VLOEKT MEN NIET

Langs de linkerzijde het Godsoog in een driehoek; daarboven *God ziet mij* - daaronder *alles voor U*

Langs de rechterzijde een oor; daarboven:

God hoort mij - daaronder *niets tegen U*

Centraal, links God de Zoon met de zegenende rechterhand en het kruis in de linker; rechts God de Vader, houdt de rechterhand op de wereldbol, en een kruis in de linkerhand. Onder hen: O MIJN GOD

Onderaan op de ronding van een wereldbol:

Geloofd zij Jesus Christus. Amen.

Buiten de rand Druk. van J.B.D. Hemelsoet, bij St. Baafskerk, Gent.

De vermaning "niet te vloeken" krijgt de klemtoon bovenaan.

De prent brengt naast de waarschuwing tegen de godslastering tevens een vorm van aanbidding en van lofprijzing.

Formaat: 50 cm x 42. Kollektie Jacques Flamant, Geraardsbergen.

Zodra een plaat (prent) bij het volk ingang vond, werd zij door de mededingers nageemaakt. Hier, zoals elders, kopieerden graveerders van volksprenten onderling. De biezonderste bladen vinden wij, mits enkele geringe wijzigingen terug.

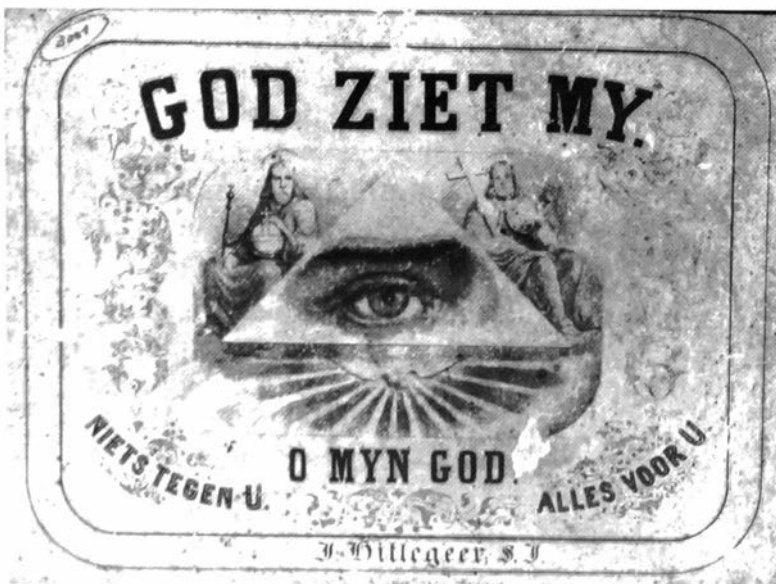
Victor DE MEYERE. *De Vlaamse Volkskunst*. De Sikkel, Antwerpen, 1934, 128 (Hfdst. VIII Volksprenten).

2. Gent Steendr. van G.H. Vander Schelden, Onderstraat

De prent vormt een probleem, omdat ze strikt genomen niet in deze volgorde past, maar ze leunt aan bij J.B.D. Hemelsoet op basis van de tekening, in overname van God de Vader en God de Zoon, in spiegelbeeld en van de teksten.

Bovenaan GOD ZIET MY. Centraal God de Vader en God de Zoon, gezien in spiegelbeeld: God de Zoon zegent met de linkerhand, wat in realiteit niet mag. Ze nemen plaats op de zijde van de driehoek, daaronder de duif als H. Geest met stralenbundel, onder de stralen O MYN GOD en in de hoeken *niets tegen u*, en *alles voor u*, klaarblijkelijke overname van de kollega Hemelsoet. In een band langs de basis **J. HILLEGEER, S.J.** Bij de basis de opgave van de drukker. Het betreft louter het Godsoog, maar door de tekst aan Hemelsoet gesnoerd. Formaat 29 cm x 21.

Prent uit kollektie "Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas". Inlichtingen Alfred van der Gucht. Foto Delro.

3. Prenten van louter strowerk. God ziet en hoort mij

Er bestaan prenten van louter strowerk met centraal het Godsoog, daarboven *God ziet mij*, en daaronder *God hoort mij*. De versierde hoeken en het randwerk tonen vaak korenaren en druiventrossen i.v.m. het zinnebeeld van de eucharistie. Hoog, onregelmatig opschietende stralen rond de driehoek met het Godsoog.

De vrome vervaardig(st)er heeft bij het oog tegelijk zien en horen ingeschakeld. Kollektie Museum Deinze en de Leiestreek.

4. Godsoog en drie teksten

Het gebeurt, dat een eenvoudige prent drie teksten bevat. Centraal een Godsoog in een driehoek met hoog opschietende stralen langs de drie kanten. Langs de linkerzij: *God ziet mij*, langs de rechterzij: *God hoort mij*. Onderaan *Geloofd zij Jesus Christus. Amen*. Een sieraad in elke bovenhoek. J. WEYNS. *Volkshuisraad* III nr. 265.

De opvatting en de tekening van het Godsoog stemt in grote lijnen overeen met die van nummer drie. De schikking van de teksten verschilt geheel en al. In nummer vier komt er de verheerlijking bij!

III. GOD SCHRIJFT

De heilige schrift kent drie soorten "hemelse" boeken als beeld van Gods alwetendheid:

een boek van zijn voorzienigheid dat het lot van de mensen beschrijft;
boeken voor het oordeel waarin hun daden worden opgetekend;
het boek "des levens", een lijst van burgers van het hemelse Jeruzalem die God zelf bijhoudt.

De tweede reeks, boeken voor het oordeel, is weerspiegeld in de sequentie van de requiemmis als *liber scriptus*.

Het derde leunt aan in het oudste kristendom bij de loongedachte, ingeschreven worden in het boek des levens als beloning voor goede werken.

De twaalfde eeuw beduidt in het westen een keerpunt inzake de eschatologie, d.i. de leer aangaande het lot van de mens na de dood, het oordeel.

Tot dan ligt de klemtoon sterker op de algemene uitersten dan op de partikuliere. Vanaf de 12de e. richt de belangstelling zich op de "tussentoestand", de situatie van de overledene terstond na de dood, en aldus op de persoonlijke uitersten.

Oorspronkelijk ligt de nadruk op verschrikkingen.

Middeleeuwse elementen bepalen de sfeer van de dodenliturgie, zo de *Dies Irae*, de dag der gramschap of de dag der wrake.

Het motief uit de requiemmis sluit naar vorm en inhoud aan bij teksten waar de vrees domineert:

Dies irae... dag van gramschap

<i>Liber scriptus proferetur</i>	<i>Het hele boek komt uit en vertelt</i>
<i>In quo continetur</i>	<i>hoe alle gegevens staan vermeld</i>
<i>Unde mundus judicetur</i>	<i>waarop de rechter zijn oordeel velt</i>

De tekst komt reeds voor in de twaalfde eeuw. De dode zelf spreekt bij monde van de kerk:

Quid sum miser tunc dicturus?

Wat zal ik, ellendige, dan verklaren?

De tekst was in de vijftiende eeuw over heel Europa verspreid en is in 1739 definitief aanvaard. (?)

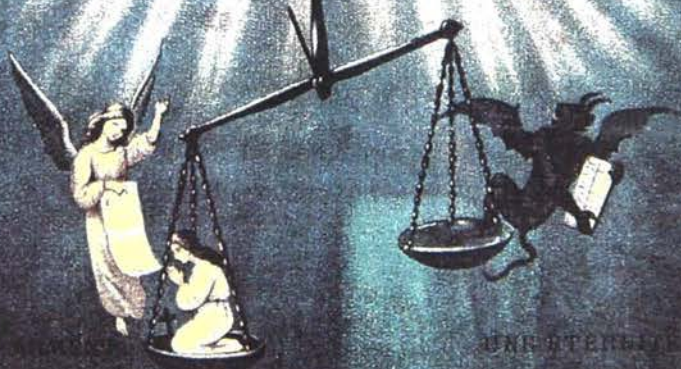
La Croix dans ce Monde

Qu'il En

LA PRÉSENCE DE DIEU.

Dieu voit tout.

LE JUSTE.

LA MORT DU JUSTE

LE MALIN

LE PRU

1. Franse teksten. Dieu voit, entend, écrit tout

Prent in Openluchtmuseum "Bachten de kupe", Izenberge

Langs de bovenrand God de Vader met het kruis in de rechterhand en de linkerhand hoog opgeheven. In een banderol van de ene tot de andere hand

LA PRESENCE DE DIEU

In de linker- en rechterbovenhoek:

La Croix dans ce Monde Ou l'Enfer dans l'Eternité

In tweede rangorde, links naar rechts: een oor, het Godsoog met dichte verre stralen omgeven, een hand schrijft met een pluim in een open boek.

Daaronder

Dieu entend tout

Dieu voit tout

Dieu écrit tout

In derde groep: een hand houdt een balans vast; bij de linker schaal een gevleugelde engel met een volgeschreven blad in de hand, in de schaal een meisje in wit gewaad met gevouwen handen; in de rechter schaal een duivel eveneens met een vol geschreven blad.

Daaronder

UN MOMENT

UNE ÉTERNITÉ

Onderaan, in vier medaillons, van links naar rechts: twee lieden geven een aalmoes aan een bedelaar, twee engelen bij 'n sterfbed; twee duivelen bij een sterfbed; een booswicht slaat een man op de grond met een knots.

Teksten in medaillons:

*Dieu vous voit,
vos bonnes
oeuvres seront
récompensées*

*Viens
à ton
Dieu*

*Va,
maudit*

*Dieu te voit
ton crime
sera puni*

Onder de taferelen: LE JUSTE, LA MORT DU JUSTE, LA MORT DU PÉCHEUR, LE PÉCHEUR.

Langs de benedenrand: REGARDE-TOI DANS CE MIROIR.

Formaat 40,8 x 31,8.

Met speciale dank aan de vriend museumdirecteur Marcel Messiaen voor de gegevens en de reproductie.

2. Picard-Guérin. Enigszins als 1, tussen 1809 en 1831.

God de Vader met driehoek als nimbus. In tweede rangorde: oor; hand schrijft met plum in open boek, oog en je leest: *LIVRE de la Justice de Dieu. Pensée - paroles - Actions et Adorations*

DIEU VOIT TOUT

L'écriture nous apprend et nous dit qu'il n'y a rien de caché à ses yeux, qu'il connait même jusqu'aux plus secrette pensée de nos coeurs.

OMNIA NUDA SUNT ET A PERTA OCLIS EJUS

DIEU ENTEND TOUT

Il entend les blasphèmes de l'impie, les paroles de médisence et les calomnies que l'on profère pour nuire au prochain, en effet serait-il possible que celui qui a donné les oreilles à tous les hommes, n'en ait pas lui même.

QUI PLANTAVIT AUREM, NON AUDIRET

DIEU ECRIT TOUT ET SAIT TOUT

C'est à dire qu'il se souvient de la misère du pauvre comme de l'abondance du riche orgueilleux et q'au jour redoutable de ses vengances il saura rendre à l'un et à l'autre selon leurs oeuvres.

LIBER SCRIPTUS PROFERETUR UNDE MUNDUS JUDICETUR

Que ces trois considérations, Pécheurs, servent à vous faire rentrer en vous-même et à vous convaincre de plus en plus de la présence de Dieu.

Buiten de rand: *Fabrique de Picard-Guérin Impr. en taille douce rue des teinturiers N° 175 à Caen. (8)*

3. Enigszins als 1. Engelse teksten

Bovenaan God de Vader met kruis in rechterhand en opgeheven linkerhand. Tekst in bovenhoeken:

HE WHO UNWILLINGLY CARRIES HIS CROSS IN THIS LIFE, R. IS IN DANGER OF HELL IN THE NEXT.

In tweede rangorde: Godsoog, hand schrijft met pluim in open boek:

GOD HEARS ALL. GOD SEES ALL THINGS. GOD KNOWS ALL THINGS.

In derde groep, bij de weegschaal links:

MOMENT, rechts: AN ETERNIT.

In de vier medaillons (geen volgorde als in nr. 1):

THE SINNER./ THE DEATH OF THE JUST MAN./THE DEATH OF THE SINNER./THE JUST MAN.

Tussen de twee laagste medaillons bemerkt u een doodshoofd.

Langs de benedenrand:

LOOK AT THIS MIRROR AND YOU WILL SEE A PICTURE OF WHAT YOU WILL BE.

Geen verklarende tekst zoals in de vier medaillons van nr. 1.

Vertaling van de Engelse tekst

Degene die onwillig zijn kruis draagt in het leven, loopt gevaar in het aanstaande leven in de hel te belanden.

God hoort alles. God ziet alles. God weet alles.

Moment. Een eeuwigheid.

De zondaar./De dood van de rechtvaardige./De dood van de zondaar./De rechtvaardige.

Zie in deze spiegel en u zult een beeld zien van wat u te wachten staat.

THE OMnipRESENCE OF GOD

He who unwillingly carries his cross in this life.

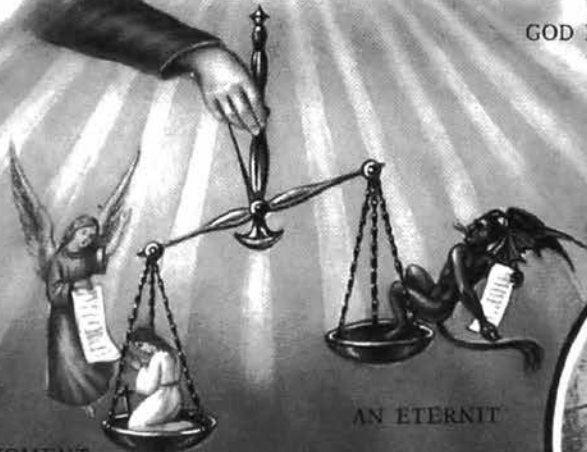
Is in danger of Hell in the next.

GOD SEES ALL THINGS

GOD HEARS ALL

GOD KNOWS ALL THINGS

MOMENT

AN ETERNIT

THE SINNER

THE JUST MAN

THE DEATH OF THE JUST MAN

THE DEATH OF THE SINNER

LOOK AT THIS MIRROR AND YOU WILL SEE
A PICTURE OF WHAT YOU WILL BE

4. Blocquel, Simon-François & Castiaux, Jean-Baptiste

Mevrouw Nicole Garnier besteedt in haar standaardwerk *L'imagerie populaire française. Gravures en taille-douce et en taille d'épargne*, ruim tachtig blz. aan werken van de uitgevers Blocquel S.-Fr. en Castiaux J.-B. (6)

De prent nr. 1243 is uitgegeven tussen 1809 en 1863, formaat 23,8 x 16,8. Ze draagt de titel PRESENCE DE DIEU.

Er komt geen enkele andere tekst op voor.

De voorstelling langs de bovenzijde sluit enigszins aan bij de vorige. Centraal God de Vader met de driehoek achter het hoofd. De rechterhand toont de wereldbol. De linker wijst in de richting van het oog.

Links een oor, centraal schrijft een hand met een pluim in een boek dat een engel openhoudt, rechts een oog.

Oor en oog zijn op een ongewone wijze getooid, rondom als met getande uitwassen op de kop van een haan.

Het onderste deel van de prent blijft oningevuld, klaarblijkelijk bestemd voor een tekst zoals in nummer twee.

Uitgevers dragen er vaak zorg voor een voorstelling aan te bieden die ietwat verschilt van die van een kollega.

IV. HET KRUISBEELD, ALS WAARSCHUWING TEGEN HET VLOEKEN

Door de dood van Jezus Kristus op Golgotha krijgt het kruis voor gelovigen een unieke betekenis.

Pas in de vierde, vijfde eeuw komt de afbeelding van Kristus op het kruis, het *kruisbeeld*.

Het kruis en het kruisteken stralen als het zegevierend symbool van de verlossing door Jezus Kristus.

Bij het overwegen van de uitersten, voor dit laatste gevecht of de "doodstrijd" heeft het geestelijk gevecht plaats dat het hele kristelijke leven beslaat. (Liturgisch Woordenboek, Afl. 5, kolom 1411 - *Het kruis en de kristelijke ascese*. Zie nr. 7).

Tweemaal treedt het kruis op de voorgrond tegen lastertaal en vloeken.

Lange tijd bestond de kruisiging als de smadelijkste van alle straffen. In Israël is het kruis het vloekhout, middel tot doodstraf voor lagere klassen bij de Romeinen.

We dienen te bedenken dat de Joodse beleidslieden Kristus ter dood veroordelen wegens godslastering.

Deze tekst betreft er de jood rechtstreeks bij.

De zware beschuldiging dat een kristen zich door elke vloek gedraagt als een jood die Kristus, de beste aller vaders, kruisigt, komt hard over... en ook hij is vervloekt die zonder tegenzeg een godslastering aanhoort. We denken aan de plicht van de gelovige, op blz. 1, God te verheerlijken op het moment van een blasfemie.

1. Het kruis, de bedreiging "Men vloekt hier niet"

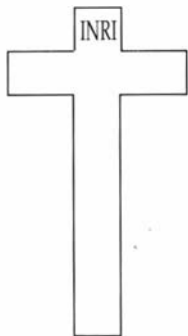
In de herberg "De Zwarte Kat" in het Museum voor Volkskunde te Brugge hangt een vrij grote prent, 42 cm h x 28 cm br., gedrukt op papier, waar de vermaning *Men vloekt hier niet* de klemtoon krijgt, onder een kruis, met *Inri* in top, Kristus aan het kruis, en drie pijlen die gericht zijn naar de wonde aan de rechterzijde. Bovenaan leest u, in een wijde boogvorm, de tekst:

ZOO WIE DEN NAEM DES HEEREN ZAL LASTEREN, ZAL DE DOOD STERVEN, LIVI XXIV.
16. (9)

Daaronder veertien regels op rijm, van het begin tot het einde betrokken bij het vloeken en het middel: de naam van God met eerbied noemen om aan de verdoemnis te ontsnappen.

Het Godsoog hoort er niet bij, maar Kristus aan zijn kruis, met het verbod onderaan. We menen, dat op basis daarvan deze prent in de reeks thuis hoort, als een enig addendum.

Datering ca 1820 ⁽¹⁰⁾. Formaat 42 cm x 28.

Zoo wie den Naem des Heeren zal lasteren, zal de dood sterven,
(tekst in boogvorm)

Livi XXIV, v. 16

(langs de linkerkant drie pijlen gericht op de zijwonde)

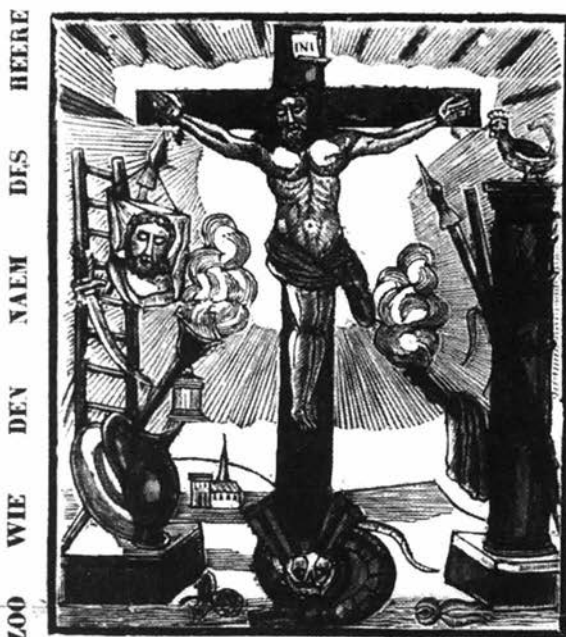
(Kristus aan het Kruis)

MEN VLOEKT HIER NIET

*Neen, dwazen boozen mensch, 't en wilt niet zijn gehoort:
Want gij door elken vloek, Jezus het hert doorboord.
Gy kruyst ook als een jood, den besten aller vad'ren,
Dit droef gedacht alleen, verkilt mij 't bloed in d'adren.
Met regt is hij vervloekt van God op deze aerd',
Die zonder tegenzeg hun God laten verwenschen.
Vlugt dan verworpen mensch, wijk spoedig van mij af;
Op dat het bliksem-vuer van Gods verdiende straf,
Door u niet komt tot mij, en tot mijn huysgezellen,
'K wil immers geen belang in snoode vriendschap stellen;
Dit is den heylen raed welk ons dit beeld hier geeft,
Want die hem volgt alleen, hier naer voor eeuwig leeft.
Gij zult den naem van God hier dan met eerbied noemen,
Want nooyt zal ik voor u mijn' kost're ziel verdoemen.*

2. Ongeveer dezelfde tekst. Andere voorstelling

LASTERT ZAL DE DOOD STERVEN.

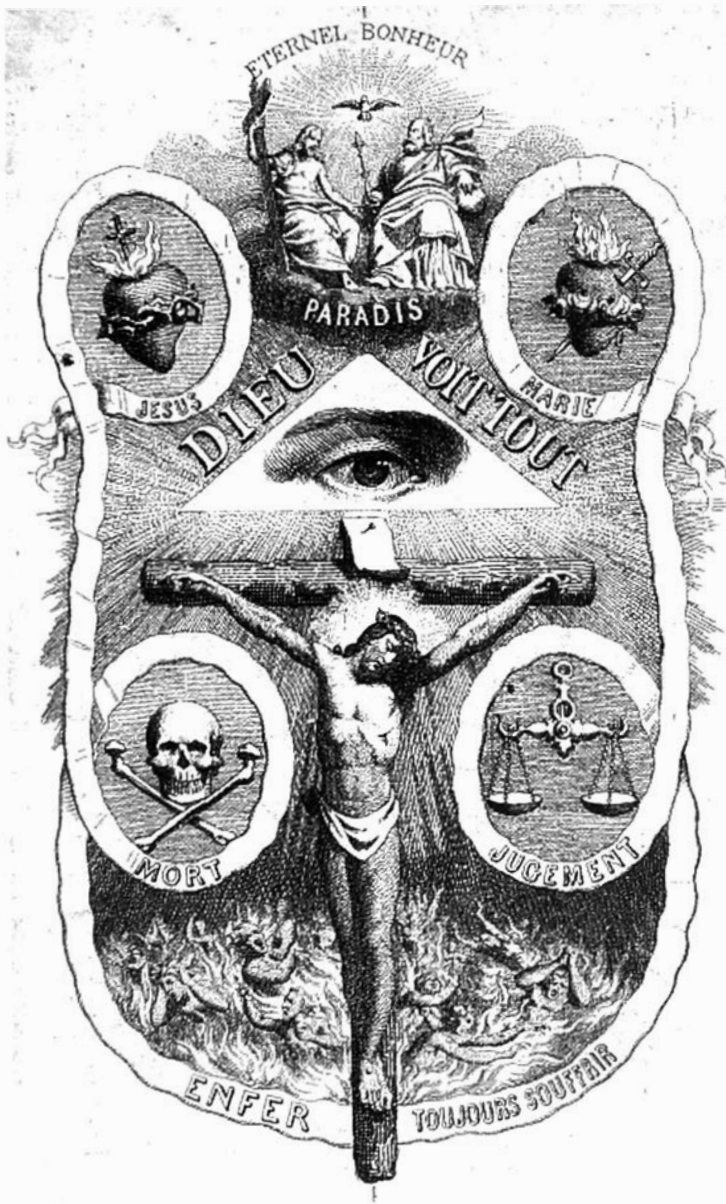
VERLOSER DER WERELD.

NIEN VLOEKT HIER NIET.

*Aeen, duaze, booze mensch, het wil niet zyn gehoord,
Want gy door elken vloek, JEZUS het hart doorboort :
Gy kruist, ook als een jood, den besten aller vad'ren,
Dit droef gedacht alleen, verhillt my t' bloed in d'ad'ren,
Met regt is hy vervloekt van God op deze aerd,
Die onder 't Christen volk den naem van God niet spaert. —
Vervloekt is ook dit huis, vervloekt zyn ook die menschen,
Die zonder tegenzeg hun' God laten verveenschen ;
Flugt dan, verworpen mensch, wyk spoedig van my af!
Opdat het bliksemvuur van Gods verdiende straf,
Door u niet kom tot my en tot myn luisgezellen,
Kwil immers geen belang in snoode vriendschap stellen !
Dit is de zaelge raed welk ons dit beeld luer geeft,
Want die hem volgt alleen, hierna voor eeuwig leeft,
Gy zult den naem van God hier dan met eerbied noemen,
Want nooit zal ik voor u myn kost'bre ziel verdoemen.*

3. Het Godsoog en de vier uitersten van de mens

Tot slot in het verkeuren van het Godsoog bij het crucifix, een ongewone taak: het oproepen van de uitersten.

De firma Casterman te Doornik heeft in de tweede helft van de vorige eeuw een eigenaardig Godsoog verspreid in verband met de vier uitersten van de mens: de dood, het oordeel, de hemel en de hel. ⁽¹¹⁾

Bovenaan de voorstelling van de H. Drievuldigheid met de voorspelling

EEUWIG GELUK IN HET PARADIJS

Onderaan spookt de hel met een reeks naakte figuren, gepijnigd in de vlammen, met het vonnis:

HEL - BESTENDIG LIJDEN

Centraal het Godsoog met DIEU VOIT TOUT boven Kristus op zijn kruis. Een band slingert langs de zij- en onderrand en bevat vier voorstellingen in een medaillon: het doorboorde hart van Jezus, het doorboorde hart van Maria, een doodshoofd met twee knoken, een weegschaal als element van het oordeel.

Op de keerzijde van de prent bevinden zich vier godsdienstige overdenkingen. Een gebed tot de heilige Drievuldigheid, een offerande aan het H. Hart van Jezus, een aanroeping tot het H. Hart van Maria, een aanroeping tot de gekruisigde Jezus.

Onderaan de opgave van de distributie. *Paris, dépôt des publications de la Maison Casterman/P. Lethielleux, libraire, Rue Bonaparte, 66.*

Deze bladzijden bevatten een proeve van verkenning voor de rol van deze volksprenten in de (toenmalige) strijd tegen het vloeken. De aktie van donderpredikanten en volksredenaars ⁽¹²⁾ in dit opzicht, het vloeken als dusdanig én in de volksverhalen vormen een totaal apart kapittel.

Het Godsoog op doodsprentjes en emblemata, op een kapel te Zemst, als wandversiering [in licentiaatsproefschriften], als exlibris, in karikaturen en spotprenten, enz. treedt bij een andere keer op, met telkens zulk ander vrij ongewoon aspekt.

R. VAN DER LINDEN, G. SIMONS, D. TEMMERMAN

- (1) Vervolg OVZ 69 (1994) 245-256, 1-12.
- (2) J. WEYNS. *Volkshuisraad in Vlaanderen. Naam, Vorm, Geschiedenis ... in het Vlaamse Land van de Middeleeuwen tot de Eerste Wereldoorlog*. In eigen beheer, Beerzel, 1974, Deel 2, 801, afb. 246-247.
- (3) Zie "tegenzeg"(gen), blz. 21 & 22.
- (4) TIMMERS, *Symboliek*, 23 (7 § 9)
BR. LEOPOLD, 249, 253
S. SELIGMANN. *Der böse Blick*. Berlin, 1910, 2 dln.
J. CHEVALIER. A. GHEERBRANT. *Dictionnaire des symboles. Mythes, Rêves ...*
Robert Laffont/Jupiter. Paris, 1990, onzième réimpression. Oeil, 686-89.
Woordgebruik in zes Bijbel-vertalingen. Het Nieuw Testament bij Abraham Trommius: Nederlandse Concordantie des Bijbels. A. Voorhoeve. Bussem, 1953, passim.
Theologisch Woordenboek II o.l.v. Dr. H. Brink, o.p. J.J. Romen en Zonen, Roermond en Maaseik, 1957, passim.

- Seef KONIJN. *Symbolen leren zien*. Gooi & Sticht, Hilversum, 1987.
- Elseviers Encyclopedie van de Heraldiek*. Amsterdam-Brussel, (1961) 84-85.
- Le vieux papier. Bulletin Société Archéologique, Historique et Artistique. Lille, Prem. Semestre. 1910, 117. *Godsoog bij vrijheidssymbolen* Liberté, Egalité.
- Lexikon für Theologie und Kirche*. J. Höfer, Rom & K. Rahner, Innsbruck. Verlag Herder, Freiburg, 1957. kolom 1074: *Auge Gottes*, das Bild seiner Allwissenheit, Allgegenwart.
- CARROLL E. WHITEMORE. *Symbols of the Church*. London, Hodder & Stoughton, 1966, 24, The all-seeing eye.
- Pastoraal Bijbels (Oorspr. Vocabulaire de Théologie Biblique) J.J. Romen en Zonen, Roermond, 1968, passim
- Prisma van de Symbolen*. Historisch-culturele symbolen van A tot Z verklaard. Oorspr. *Knaurs Lexicon der Symbolen*. Het Spectrum, Utrecht, 1991, 94-95: drie-hoek.
- Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Band III Berlin und Leipzig, 1931-32: Gottesauge, kolom 965-969.
- Nicolaas van Cusa. *Het Zien van God*. Ingeleid, vertaald, geannoteerd door Inigo Bocken & Jos Decorte. Kapellen/Kampen, 1993.
- (5) TIMMERS, zie (4).
- (6) Jean van CLEVEN, e.a. *Neogotiek in België*. Lannoo, Tielt, 1994, 47.
- (7) *Boek des Levens*. Liturgisch Woordenboek. J.J. Romen en Zonen - Roermond en Maaseik, 1958, afl. 1, kolom 285-287.
- Dies Irae*. Ibidem, 1959, Afl. 2, kolom 532-533.
- (8) Nicole GARNIER. *L'imagerie populaire française. Gravures en taille-douce et en taille d'épargne*. Musée national des arts et traditions populaires. Ed. la Réunion des musées nationaux, Paris, 1990, 238, nr. 571, ill. Ca 1810 - 1830.
- Vertaling van de Latijnse tekst
 Alles is naakt en openbaar voor zijn ogen
 Die een oor aangebracht heeft, zou (het gebeuren? Grieks onduidelijk woord) niet horen
 Het boek is geschreven en vertelt hoe de gegevens zijn vermeld waarop de rechter zijn oordeel velt.
- (9) Speciale dank aan de vriend-konservator Willy P. Dezutter die alle gegevens verstrekte.
- (10) In zijn standaardwerk *Rituele Repertoires. Volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant 1559-1853*, p. 566 beschouwt Gerard Rooijackers deze prent, een uitgave van Glenisson & Van Genechten, Turnhout, ca 1850 (berust in het Museum voor Religieuze Kunst te Uden) als moralistische tegenhanger van de huiszegen-prenten:
*'Vervloekt is ook dit huis, vervloekt zyn ook die menschen
 Die zonder tegenzeg hun 'God laten verwenschen'*
- (11) *Imagiers de Paradis. Images de piété populaire du XVe au XXe siècle*. Musée en Piconrue. Bastogne, 1990, Crédit Communal, 31, n° 50.
- (12) R. BUTAYE. *Pater Is. Van de Kerckhove van het Gezelschap Jezus, Apostel van Vlaanderen*. Gent, A. Siffer, 1895.

EGO-DOKUMENT ALS BRON VOOR DE STUDIE VAN HET VOLKSLEVEN

Beschouwing bij publikatie 1 en het vervolg Het ego-dokument en de vrees voor het onbekende

Onze ouders en grootouders leefden in een vrij rustig milieu, waar een vaste regelmaat van seizoenen en feesten een rechte lijn in stand hield. In de twintigste eeuw is door een samenloop van omstandigheden het leven in de stad én op de buiten complex geworden, zonder uitzicht op een samenhang of een dicht of ver verband.

Het kenmerk van het ego-dokument bestaat erin, dat de mens zijn kleine bezigheden in het eigen kader stelt, dat hij door ervaring en traditie kent. Het bestaan verloopt in een beperkt perspectief.

Hij is gelukkig door en in het feit, dat hij met lustig gemoed in zijn eentje kan handelen, zonder ingreep of inmenging van andere krachten in de samenleving, dichtbij of ver van hem.

Hij leeft in een gesloten straat of wijk of centrum van een dorp met een uiterst beperkte groep. Het leven verloopt in een minigebied. Hij kent er de warmte van de zon, de zweepslagen van stormvlagen, de gulle sfeer van rust- en feestdagen. Wat daarbuiten gebeurt, deert en raakt hem niet.

Zijn lot (en dat van zijn omgeving) ligt in zijn eentonig en eenvoudig doen en denken. Daar steunt zijn vrede op.

Wanneer hij naar een ander gebied wil, moet hij over een brug. Die tocht beduidt onzekerheid, het betreden van en het dreigen van het onbekende. Daar borrelt een bron van angst. Hij weet niet of hij in dit nieuw terrein over zijn lot kan beslissen.

Hij snakt naar het behoud van zijn eigen, vertrouwde wereldbeeld. Verder reiken zijn dromen en verlangens niet. Zo houdt de ego-wereld stand in een echte of verloren droom.

Alles wat deze wereld bedreigt, verstoort hem van top tot teen, van binnen en van buiten met onheil en ellende.

Lucien Degryse, rustend veldwachter, biedt op negentigjarige leeftijd in eigen beheer een publikatie met een enige titel: *hoe ik alles en zie evolueren*.

Ardoeie, 1980, typoscript, 139, 20 ill.

Bij de viering van zijn 90ste verjaardag vertoeft de auteur ca tien jaar in het rusthuis Sint-Vincentius. In 1971 verschijnt *De Waarheid over de oorlog '14 - '18, '40 - '45*. Volgen o.a. *Cinske vertelt* ('73), *Aloud tot heden* ('75).

Hoe ik alles zag en zie evolueren bevat twintig hoofdstukken, o.a. *Mijn ravottejaren, Vlasbewerking, Cikorei, Witloof, Schoenen-Borstels-Klompen, Boomzagen, In het Huishouden, Westvlaamse Gastronomie.*

Het eerste hoofdstuk geldt als dankwoord aan de zuster-direktrice van het rustoord, de uitstekende verzorging, de oorzaak van zijn bedrijf, de werksters, enz.

hoe ik alles zag en zie evolueren.

- 1980 -

door **luclen degrijse**
rustend veldwachter.

Het boek dient als een staalkaart van het leven in een Westvlaamse gemeente omstreeks het midden van onze eeuw, met allerlei wetenswaardigheden en biezonderheden, doorweven met typische regionale uitdrukkingen.

Het ontstaan en vergaan van een fabriek kan als een voorbeeld van zijn verteltrant tellen: Schoenen. Borstels. Klompen. Als jongen van ongeveer veertien jaar maakte ik fietstochtjes, reed naar Roeselare of Izegem. Als de fabriekswerkers gedaan hadden met werken, had ik er mijn plezier in de kloefen op de trottoirs te horen klabetteren. Dan droeg men in de week nog bijna geen schoenen. Nu worden bijna geen kloefen weer gedragen, alleen op boerderijen...

Vroeger maakte men schoenen in Izegem, ook wel in Tielt. De meeste schoenen waren toen nog genageld. Later begon men ze met de hand te naaien. Zo begon men in Ardooië ook en algauw kwam er veel volk werken. Het werd een grote fabriek. Ze stichtte ook een schoenmakers-school in de oude gemeenteschool. Later kwam er een werkhuis voor schoenmakers, dit met de machine gedreven aan de lopende band. Het waren deels genaaide en geplakte schoenen.

In de twee fabrieken werkte men het evenveel volk, honderd man in ieder. Nu bestaan de werkhuisen niet meer. Ze kunnen niet meer concurreren, want de lonen hier zijn te duur. In vreemde landen werken ze goedkoper. Nu is er in Izegem nog één grote schoenfabriek, waar men genaaide of geplakte schoenen maakt ...

De meeste schoenen kunnen nu niet meer hersteld worden. Ge moogt ze bijna altijd in de vuilbak werpen als ze kapot zijn. Ik herinner me nog goed, dat ik eens bij een vriend schoenmaker op bezoek ging en vroeg hem of dat al van die nieuwe modellen waren. Die komen van Izegem, van dat fameus bandwerk, bijna al machinaal. Wat de borstels betreft, doet men dat nog in Izegem, doch niet meer zoveel als vroeger... De meeste oude ambachten verdwijnen, en wat het in de toekomst zal worden, het is om er niet goed van te zijn. Men moet al bijna naar een museum gaan om klompenmakers en borstelmakers te zien ...

Toen ik een kleine jongen was, ging het boomzagen gans anders met een grote handzaag. Bovenop een hijsstelling kon een man circuleren en onder hem lag een boom die moest gezaagd worden. Daaronder stond een andere man en met deze boven hem bewogen ze de zaag op en neer om de boom zo in planken te zagen ...

Ik heb hen meermaals staan bekijken en zag dat het zweet van hun gezicht liep. 't Was beulenwerk ...

Twee tegengestelden

Geef me vleugels

Mensen met vleugels

Tine SYMOENS. *Geef me vleugels*

Lannoo, Tielt, 1991, 90, 190, ill.

Herman BOON. *Mensen met vleugels*

Licap, Guimardstr. 1, 1040 Brussel

Twee ego-documenten in de engste en de ruimste zin.

Op de leeftijd van 15 jaar schreef Ellen een gedicht voor haar zus Ans met de eerste regel: *Bouw me geen gouden kooi / maar **geef me vleugels om het leven te verkennen***. Ellen stierf op haar zeventiende verjaardag, na een hopeloos en uitputtend gevecht tegen muco ofte mucoviscidose. Deze kwaal tast de slijmvliezen van de longen aan. Fluïmen zwellen zo volhoudend en dik, dat ze de luchtwegen vernauwen en de ademhaling hinderen.

Ellen liep nog rond als kleuter toen geneesheren bij haar muco konstateerden. Tot omstreeks '50 stierven de meeste van die getekenden voor de eerste verjaardag. Heden kan de helft van de patiënten meer dan twintig jaar oud worden.

Tine Symoens, lerares aan een middelbare school in Olen, is tevens vrijwilligster van Auxilia, een dienst die thuisonderwijs verstrekt aan kinderen en lieden die wegens ziekte geen school kunnen lopen. Ellen is zestien bij de kennismaking en zo zwak dat ze zelden het huis verlaat,

maar toont zich een vlijtige leerlinge, nauwelijks een schooljaar, min of meer, omdat een heftige aanval haar verplicht zich naar het ziekenhuis te begeven. In de korte periode groeien het vertrouwen en de afhankelijkheid tussen de ouders en de lerares zo innig, dat de ouders na de dood van Ellen dan Tine verzoeken het levensverhaal van hun dochter vast te leggen.

Langdurige gesprekken met de ouders en Ans, de jongere zus, brieven en fragmenten van een dagboek leveren zulke waarachtige grondstof, dat de lerares een getrouw herkenbaar verhaal levert voor al wie met Ellen van dichtbij in contact was geweest. Een verwante verklaart na de lektuur: Tine Symoens vertelt met de tong en het hart van de moeder die alle zorgen jarenlang in zich draagt, én van de zieke, die haar einde durft voorzien.

Het verhaal start midden 1978. Ellen is acht, acht zich in staat met haar ziekte en de kwellende, dagelijkse behandelingen oud te mogen worden, op basis van een diagnose bij de aanvang: een zachte vorm van de kwaal die haar toelaat er oud mee te worden, indien ze de behandelingen strak aanvaardt en volgt. Spanningen tussen moeder Rosita en Ellen blijven niet uit. In '82 knoopt Ellen in het ziekenhuis kennis aan met een ander muco-meisje, Sofie die haast niet meer in staat was de behandelingen te doorstaan. De twee getekenden worden vriendinnen in de meest verheven zin. Sofie kon enkel met Ellen over het naderend eind praten. Na het overlijden van de vriendin vraagt Ellen haar moeder haar niets op de mouw te spelden in haar geval.

In het voorjaar 1987 is het zo ver.

De publikatie beschrijft mooie momenten en ware ontgoochelingen en beklemtoont de plicht van ziekte en dood eerlijk te benaderen.

Dit boek omknelt het bestaan van een familie zoals ze her en der leeft, onder de druk van een kwaal die de onregelmatig gang van de woning naar het ziekenhuis en terug, een tocht even naar de zee, een verjaardagfeest, enz. beleeft, in een ontredderd uitzien naar het einde.

We verhuizen zinnebeeldig en werkelijk naar een andere haven en vlucht, waar de luchthaven een weergaloze draaischijf omvat.

Mensen met vleugels raakt een andere sfeer, opnieuw in en rond een centrale figuur, maar met een omcirkelen van liederen uit alle standen en landen. Herman Boon, aalmoezenier van onze nationale burgerluchtvaart, 'werkt' in hoofdzaak op de luchthaven van Zaventem, waar hij spijs tegenkating een kapel gekregen heeft naast de moskee, de synagoge, de protestantse bidruimte. In de kapel doopt hij kinderen, trouwt er koppels zoals in andere parochies geschiedt.

We staan er anderzijds aan de zijde van Karel en Gust die bij elke landing het vliegtuig gewetensvol onderzoeken en gebeurlijk herstellen, aan de zijde van Kris en Jos, Veerle en Louiza die met welwillendheid naar gekke verhalen luisteren, voor verdwaalde of verdwenen bagages, die steeds vol initiatief de dokumenten van zakenlui, valiezen uit Bolivia en Peru opspeuren. We zien de aalmoezenier bij het onthaal van missionarissen, pelgrims uit Lourdes en andere oorden, van vaders en moeders die hun bagage of familieleden niet vinden.

Het boek raakt nationale en internationale toestanden, de angstige geschiedenis van Maria en Majzu, asielzoekers uit Sri Lanka, van een zestienjarige uit Benin in Zuid-Nigeria op zoek naar vrijheid, maar teruggevoegen naar zijn geboorteland. De aalmoezenier blijft voor menigeen in dit geval de vaste gids en veilige toevlucht, de vriend van piloten en ruitenwassers en van velen onder de 15.000 personen die in ons land langs de burgerluchtvaart hun boterham en iets meer verdienen.

Het betreft alweer een ego-dokument van jewelste, waar we het niet verwachten en zoeken, met alle hoeken en kanten van het volksleven in een ander klimaat, in een overgangsfase, niet van levensstadia, maar van grenzen allerlei, in een rond een vliegende parochie, als dat beeld en woord niet eer of te zeer als fiction weerklinken.

Frans VERMEERSCH. *Een stille getuige*. Uitg. Emiel Decock, Aartrijke. Bij de auteur Stationsstr. 65, 8460 Oudenburg, 1993, 229, ill.

Een beklemmende titel? Misschien. Waarom en hoe blijft een getuige stil? De vroegere schepen van Oudenburg biedt ons zijn levensverhaal, in eenvoud, maar openhartig als geen, met zin om alle gegevens over zijn kinderjaren, het boerenleven, zijn krijgsgevangenschap, de toestand na de oorlog en het politieke reilen en zeilen te verantwoorden. Hij vertelt stil als een dichter, maar levert zonder franjes een waar verhaal van jongensjaren, groei naar volwassenheid, zijn geluk en leed. De oorlog schuift als een film voorbij, waarin je met de auteur zelf optreedt, met het zoeken naar (slecht) brood en een brok brandstof, het verorberen van haringen en pit-en-stake, het aklig lawaai van luchtalarm, het spaarzaam hanteren van rantsoeneringsbons. Frans Vermeersch is mild in zijn oordeel over politiek en politici, maar wild in het verstrekken van alle mogelijke details. De publikatie bevat tien hoofdstukken, een mensenzee aan herinneringen, persoonlijk en sociaal, boeiend en aangrijpend van het begin tot het einde, voor elkeen in de Sint-Arnoldusstad, maar tevens voor elkeen die het leven en streven in het midden van onze eeuw aan een stille, maar felle bron wil ontdekken en ontleden. De ex-schepen noteert kostbare en kostelijke verhalen, haast in elke hoofdstuk, door zich telkens terug te trekken in zijn persoonlijk leven. Weinig auteurs kunnen dat aan. De 'stille getuige' legt kwasi mondeling, maar schriftelijk dan een indrukwekkende reeks verklaringen af. U kunt er lang en stil van genieten.

In den Storm, met ondertitel *Uit mijn oorlogsdagboek* van Frans Van Meerbeek wijst terstond op een beroerde periode: 1914-18.

Van 't Land der Schelde vertel ik het onheilige oorlogsgebeuren in een oorlogsdagboek en wel voornamelijk van het oeverdorpke dat Mariakerke heet. Het verhaal start in 1914 en het Nawoord blz. 106 besluit met de aanduiding: *November 1918.*

Jozef Van In & Co, drukkers-uitgevers, Grote Markt 38, Lier, verspreidden het.

's Avonds bij het lamplicht las Jan aan Liesbet voor over de gewelddadige gebeurtenissen in het Oosten. Hij lichtte zijn vrouw in over het Donaurijk, de Hongaarse vlakten, Servië, het bergland ... waarover men in de nieuwstijdingen "polemiseerde", land van "chauvenisten" en dwepende staatslui, "imperialisten" strijdend voor een groot Servië ...

Jan Visser en de makkers in Mariadorp stonden al vroeg in de morgen voor hun huizekens, gereed tot de afvaart. Half verkleumd troppelden ze bijeen, met grove broodkorsten in de rode zakdoek gesnoerd, de spade, 't houweel of de weerhaak geschouderd.

...

Op zondag van septemberkermis hebben we een glazeke "Bruinen" naar binnen gekapt, een lekkere Oud-Antwerpen opgestoken en verteld over oude en beschrieelijke nieuwe dingen ...

De loopgraven waren de nieuwe thuis geworden van de taaie manschappen ... In de tussenruimten van de versterkingen Bornem, Liezele, Breendonk lag waakstil het leger der grenadiers, versmolten met regimenten linietroepen.

Dagen, weken, maanden, vier jaren ellende in de harten en de huizen.

De titel glanst als een waarborg van waarheid.

Een moeder van twaalf kinderen kiest als titel: *de laan waar ze woont en het huisnummer*.

Geen fransjes of tierelantijntjes. Maria-Theresia Van Hoorde, weduwe van Clemens van Liedekerke, woonde op de hoek van de Hoogstraat - Firmin Bogaertstraat te Zottegem, waar haar vader als gareel - en zadelmaker gevestigd was. Wanneer ze huwt, verhuist ze naar de Coucklaan 15 in Teralfene. De straat krijgt de naam naar twee broers, Emiel en Leander, die de huizen hebben gebouwd. Wegens de ietwat ongewone voorgevel noemden de mensen de woonsten *de villakes*.

De herinneringen starten bij haar ouders in Zegelsem, langs vaders- en moederskant. Langs moederskant hadden de grootouders acht kinderen.

Drie zonen weken uit naar Frankrijk. Een brengt het ginder tot burge-meester!

Zij is geboren in de Trapstraat te Zottegem op 12 oktober 1900 en "loopt dus met de jaren mee". Van haar drie jaar gaat ze naar school. Voor de Franse school moet drie fr per maand betaald worden. Wie betrapt wordt op het spreken van Vlaams, betaalt een boete van 5 centiemmen. Het signe bestaat er niet, wel in het "gesticht" waar de jongens school lopen.

Vader leest 's avonds het "Nieuws van den Dag", "De Beiaard", "Averbodes Weekblad". Hij ging weinig uit, ging als eens kaarten, maar zijn meeste vrije tijd vulde hij met lezen. Op de Buke te Leeuwergem was er soms paardenkoers. Op een andere keer trokken we naar de Kazernestraat waar in open lucht de film over de gezonken Titanic vertoond werd. Het ongeluk had aan maar dan 1000 mensen het leven gekost en op de bevolking een diepe indruk gemaakt, omdat er ook mensen uit de streek bij de slachtoffers waren.

In 1913 werd een stoet georganiseerd ter ere van Hendrik Conscience die toen 100 jaar geleden geboren was.

Binst de oorlog moeten ze naar de buiten om eten te kopen, want het rantsoen van het komiteit was niet groot.

De oorlog eist offers. Met een zieke maag van vader spartelen ze er door. In 1926 besluit Maria-Theresia zich in te schrijven voor een bedevaart naar Lisieux en Lourdes, na lektuur in een tijdschrift. Haar verloofde Clemens wil mee, maar dat mag niet: ongetrouwd en zo'n lange tijd samen weg. Hij hakt de knoopt door: trouwen vóór de reis. Dan alweer de bezwaren: waar gaan ze wonen en de kost verdienen? Hij heeft werk in Brussel en dan komt de Coucklaan 15, na de huwelijksreis naar Lisieux ...

Dan volgen de vreugden en tribulaties, de oorlog 40-44, in Brussel inkopen doen voor de feestdagen, met een zwaar valies van de treintrap vallen. Operaties in Aalst. Alle tribulaties. *En het laatste blad?* Voor de kleinkinderen heb ik dit verhaal geleverd. Het doet goed dat ze weten van wie ze afstammen, wie hun voorouders waren. Ze weten niet alles. Je zet niet alles op papier. Als ze meer willen weten, moeten ze het mij maar vragen.

Wat kan een moeder en grootmoeder meer bieden?

Een gaaf (ego-dokument) van de bovenste plank!

Renaat VAN DER LINDEN

DR. EUGEN VAN AUTENBOER. EUROPA EN WERELDBEKERS

De eigenheid van onze schuttersgilden

De Opperhoofdman van de Hoge Gilderaad der Kempen is in Nederland gehuldigd en bekroond voor zijn studie

De kaarten van de schuttersgilden van het Hertogdom Brabant I en II (1300-1800)

De Stichting Zuidelijk Historisch Contact van Tilburg heeft op 8 juni 1994 op het Provinciehuis te 's-Hertogenbosch het eerste exemplaar aan de auteur aangeboden in aanwezigheid van de Gedeputeerde voor Welzijn, Onderwijs en Cultuur van de Provincie Noord-Brabant. Namens Zuid- en Waals-Brabant hebben Prof. dr. J. van Haver, voorzitter van de Koninklijke Kommissie voor Volkskunde, en de heer E.J.V.M. Van Bouwdijk Bastiaanse, voorzitter van de Noordbrabantse Federatie van Schuttersgilden, het eerste exemplaar in ontvangst genomen.

Eeuwen geleden vindt een zetter in een drukkerij het normaal dat hij een houtblok lukraak aanwendt als vulsel of sieraad bij een tekst, waarvoor die niet gesneden of bestemd was. Daar was gewoon geen of (te) weinig materiaal voor illustratie voorhanden.

Thans overspoelt dag en nacht een overvloed en een zondvloed van teksten en illustratiemogelijkheden elke redactie van een belangrijk dag- en weekblad, radio- en televisiestation. Taal- en staatsgrenzen zijn er uitgeschakeld.

De last en de lust bestaan erin uit de berg en de chaos van gegevens de eigenheid van een groep en gebeuren te filteren.

Bij die "eigenheid" in het Beneluxgebied horen torenhoog onze eeuwenoude schuttersgilden.

In eerste instantie: Wat is een kaart, een raar woord voor de leek in het vak?

In de enge betekenis betreft het de verzameling van de belangrijkste rechten en plichten van de gildebreeders; in de ruime betekenis niet alleen de algemene wetten, maar tevens aanvullingen, het huishoudelijk reglement, allerlei besluiten in de loop der tijden genomen, zo richtlijnen voor het koningschieten, het gedrag op die dag voor hun ornaat en hun wapen, gebeurlijk eerst bidden in de kerk, de plaats van samenkomst, de optocht naar het terrein, de taak van de knaap en tamboer, en dies meer. Een kaart beklemtoont de voorrechten, maar evenzeer de plichten van

gildebroeders. Niet alleen behendigheid in het hanteren van boog en buks telt, evenzeer in trouw godsdienstige en religieuze verplichtingen nakomen.

Er klinken verschillende benamingen door elkaar: ordonnantie, keur, oktrooi, gildebrief, reglement, privilege en kaart.

Het verdwijnen van menig archief door brand, diefstal, vernietiging, verwaarlozing laat de auteur niet toe volledigheid te verzekeren. Niet alle kaarten zijn op dezelfde leest geschoeid. Beknoptheid treft evenzeer als breedsprakerigheid.

De oudste gilden stelden zelf een reglement op en lieten het door de stad bekrachtigen. Vorsten pogen somwijlen de vrijheden van steden te fnuiken en vaardigen zelf kaarten uit om de gilden te beïnvloeden. De hoofdgilden van Leuven spelen een hoofdrol door het verlenen van modelkaarten.

In 1962 bekroont de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal- en Letterkunde *Volksfeesten en Rederijkers te Mechelen (1400-1600)* van de auteur.

Het ligt voor de hand dat hij bij schuttersgilden talrijke overeenkomsten vaststelt met de reglementen van rederijkerskamers. Algemene regels gelden voor elke vereniging, maar de specifieke artikelen spruiten voort uit het eigen streven.

Dr. Van Autenboer heeft ongeveer vierhonderd verschillende kaarten uit het hertogdom Brabant grondig en analytisch bestudeerd. De gemeenten, meer dan tweehonderd (alfabetisch gerangschikt) en de gilden vindt u vooraan p. XIV tot LV.

De studie bestrijkt het gehele oude hertogdom Brabant, met een onderverdeling in elk hoofdstukken, voor Zuid-, Noord- en Waals-Brabant afzonderlijk, met een bondige samenvatting telkens voor de drie delen.

(Tussen haakjes, in dit verband blijkt het hoe onzinnig de aanwijzing 'Vlaams-Brabant' in de huidige staatsindeling klinkt)

Enkele gilden van plaatsen, op politiek gebied op een ander gewest georiënteerd, waren Brabants van geest. Hun kaarten zijn in het Nederlands gesteld, ook die van Brussel. A. Gillet, de specialist voor Waals-Brabant, J. Oomen, kenner voor Noord-Brabant, L. Pirenne, oud-rijksarchivaris te 's-Hertogenbosch, werken mede.

Het omspannen van Noord en Zuid geschiedt eer zeldzaam, maar voorbeeldig en voordewind in dit wetenschappelijk hoogstaand oeuvre.

Vijftien jaar geleden ontstaat de idee van deze studie tijdens de organisatie van het eerste Gildekongres te Goirle in Noordbrabant. Prof. dr. H.F.J.M.

van den Erenbeemt, hoofdredakteur van de reeks Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zuiden van Nederland te Tilburg, steunt terstond het voornemen.

De behandeling der kaarten geschiedt kronologisch om de evolutie der reglementen vlot in ogenschouw te kunnen nemen.

Het 1e stuk (V-LV - 1-361 p.) omvat hoofdstuk I tot III met *Het verlenen van kaarten* langs allerlei instanties, stedelijke overheid, de heer, hoofdgilden ... met nauw omlinjnde motivering, religieus, militair, politieel, sociaal. De aanvaarding en bewaring horen erbij.

De leden van de schuttersgilden floreren in steden en dorpen met een waarachtig aandeel in de volkskultuur, bij elke belangrijke openbare manifestatie. U vindt allerlei leden, ook 'lediggangers' of ereleden! Toetreding beduidt een toewijding vanwege de erfschutters. De overheid spreekt een woordje mede over de werving, langs een zekere verplichting en/of keuze door de gilde, langs het persoonlijk initiatief. Voorwaarden stapelen zich op, langs morele en materiële zijde. Uittreden geschiedt vrijwillig of gedwongen, maar met de nodige ceremonie.

Het bestuur (p. 202-362) behelst een specifieke samenstelling, met nauwgezette richtlijnen voor de keuze en functie, kentekens, voorrechten en verplichtingen, gebeurlijke sankties. De hoofdman staat vooraan. Dekens en gezworenen volgen. De koning, de keizer treden aan voor een beperkte tijd, met menig artikel voor ieder onderdeel van elk optreden, plaats, samenstelling van de optocht naar de kerk, de schietplaats, enz. Het kenteken, de hoed en het vogeltje, voorrechten en verplichtingen zijn tot in de verste biezonderheden omljnd. De knaap, altaar-, boet-, doelmeesters, de kapelaan en kapitein e.a. bekleeden andere functies, waar het aantal en opdrachten verschillen van gilde tot gilde, vaak in verhouding met de behoeften.

De kaarten plaatsen de koning in rangorde soms voor de hoofdman. Het koning- en keizerschieten geschieden met vele ceremonies. De knaap, een onmisbare gouden schakel in het veelzijdige gildeleven, werd gekozen of aangeworven.

Het 2e stuk biedt hoofdstuk IV tot XI (V- VII - 363-702 p.). *Voorrechten en plichten* vallen niet te onderschatten. Gilden genieten het voorrecht panden te nemen zonder voorafgaand vonnis, o.a. bij het niet voldoen van schulden en boeten. De aard van het pand, het bewaren en lossen is net omljnd.

Strafbepalingen zijn voorzien voor hen die zich niet houden aan het reglement. Vissen en jagen kwamen als voorrechten vanouds toe aan heren. Voor de gildebroeders komen uitzonderingen voor. Hij werd ontslagen van bepaalde verplichtingen tegen zijn ambacht en mag in bepaalde omstandigheden wapens dragen. Tegenover deze gunsten staat

menige verplichting: deelneming aan religieuze ceremonie, militaire opdrachten, politionele taken, sociale verbondenheid bij huwelijk, doopsel en zeker bij begrafenissen. De Contra-Reformatie oefent invloed uit in meer dan één kaart. Noord-Brabant kent het verbod over godsdienst te redetwisten.

De kledij wijzigt door het uitschakelen van militaire opdrachten. Harnas, kapruin, tabbaard en hoed komen regelmatig aan bod. De kleur van de stof voor de kledij is niet immer dezelfde gebleven. Een hoed is niet immer uitdrukkelijk als kenteken van het gilde aangehaald. Sankties zijn voorzien voor verlies of verkoop van het kleeed.

Inzake *Wapenbezit* dient een gildebroeder een boog of buks te hebben, een volwaardig wapen als persoonlijke eigendom of van het gilde. De overheid controleert de goede staat van het wapen. Het ligt voor de hand dat de gilden meer dan gewone aandacht besteden aan *Het schieten*. Gildebroeders moeten schietoefeningen bijwonen om het hanteren van boog of buks niet te verleren. Iedere gezelschap krijgt zijn beurt en moet trakteren. De verplichtingen, het schietgeld, het gedrag, de wedstrijden met landjuwelen en haagspelen zijn nauwkeurig geregeld. Landjuwelen floreren in de 15de en 16de eeuw, typisch voor Zuidelijk Brabant. Ze overleefden de zestiende eeuw niet.

Vieringen en vergaderingen zijn aan reglementering onderworpen. De kaarten stellen de vierdagen, al dan niet gepaard met een maaltijd, vast, zo de processiedagen, het koningschieten, in hoofdzaak het feest van de patroon. Maaltijden krijgen de nodige zorg. Genodigden worden uitzonderlijk toegelaten. Dagen voor aanhoren van rekeningen en bespreken van belangen zijn voorzien in de kaarten.

Financien krijgen gewoonlijk een beurt tijdens het patroonsfeest. Verantwoordelijk voor het financieel beleid zijn de dekens, de gezworenen. Inkomsten boren verschillende bronnen aan: inkom- en uitgaansgeld, jaarkosten, verteer, boeten en niet vereffende schulden. Bij de regelmatig terugkerende betalingen brengen kaarten ook incidentele onkosten in rekening.

Voor *Interne gedragsverplichtingen* houden de kaarten rekening met menselijke zwakheden en tekortkomingen. De plicht van de gildebroeder bestaat erin zich immer korrekt te gedragen. Bij een tekort aan respect op feesten, in de kamer, in de schiethof voor genodigden, geestelijken en wethouders zijn straffen en maatregelen voorzien, ook bij twisten, vechten en messen trekken, breken van gerei. Betalen van was, geldboeten, zelfs uitsluiting is voorzien. De oudste kaarten van Zuid-Brabant stippen ook boetebedevaarten aan.

Kontakten met andere gilden raken het bestaan van oude en jonge gilden. De laatste ontstaan uit oude gilden, streven dan naar zelfstandig-

heid. Gilden van een verschillend wapen presteren naast elkaar in steden en dorpen.

Bij de lektuur van dit volksleven in het hertogdom Brabant in zijn vroegere uitgebreide eenheid die fel blijft nazinderen, schiet me onwillekeurig een belangwekkende bijdrage van Maurits De Meyer in Miscellanea J. Gessler, Antwerpen, 1948 te binnen: *Limburgse Oogsttermen. Bokken en Kassen, Sjobben en Bossen*, waarin hij o.m. aantoonst dat de Maasstroom geen grens, geen scheidingslijn is, maar dat we die van kultureel standpunt uit als een verbindingsselement moeten aanzien.

Het hertogdom Brabant glanst als een gave eenheid in dit oeuvre van het begin tot het einde over alle onderwerpen heen.

Daar ligt de specifieke betekenis van dit boek: een veelzijdig vorser, opperhoofdman van de Hoge Gilderaad der Kempen, die Noord en Zuid snoert met klaar inzicht, in menig opzicht, in een publikatie van Noordbrabant.

Talrijke verenigingen sluiten aan in een Europees kader. Elke sporttak kent een Europees en wereldkampioenschap. Aldus wedijveren krulbolspelers uit Oost-Vlaanderen met kollega's uit Canada. Een wereldkampioenschap voor mannen met een vierspan bindt paardenliefhebbers alom. Daar draait de wereld anders in een vérreikende wedloop.

De gildebroeders leven vol lust en rust in een sfeer en kader, met een kledij en wapens, van eeuwen geleden, onvoorstelbaar en onverstoort in hun klassieke titulatuur, in een vaste gemeenschap, familiaal en sociaal gebonden, in houwe trouwe. De gilden blijven verbazend jong, op basis van hun aloude principes die ze aanpassen aan de eisen en noden van de tijd. Ze houden glorieus stand met de glans en gloed van het verleden in een zinnig heden.

Deze publikatie heeft niet alleen vérstreckende betekenis op geografisch vlak, in een kronologische ontwikkeling, maar vooral op psychologisch gebied in de band van jong en oud in het beleven van sociale, rekreatieve en religieuze waarden, in een waarachtig Brabantse verbondenheid.

De index, p. 646-694, verstrekt een lijst van geografische namen, zelfs als ze in de voetnoten voorkomen, van persoonsnamen, én van instellingen, ook voor de voetnoten. In de laatste reeks treft u niet alleen gilden, broederschappen, Grote en Kleine Voetboog, enz., maar bijna systematisch de lijst van patroonheiligen onder Sint, ongeveer tweeënveertig!

Een jammerlijk schoonheidsfoutje. Daar zijn geen illustraties voorhanden, alleen op de kaft I en II.

Renaat VAN DER LINDEN

DE GENTSE SCHUTTERS-GILDEN NOG STEEDS IN HET VERWEER

Vier Gentse schuttersgilden waren gedurende het ancien régime nauw verbonden met het Gentse stadsleven en gekend als souvereine hoofdgilden, soeverein omdat ze koninklijke erkenning genoten en hoofdgilde omdat ze een zekere invloed hadden op andere gilden binnen een bepaalde regio. Belangrijk is dat zij tot het einde van de 18de eeuw in Gent de enige vier schuttersgilden waren, zij waren dus exclusief.

Na 1800 schoten nieuwe schuttersmaatschappijen - let op de term maatschappijen en niet gilden - als paddestoelen uit de grond en speelden een niet oninteressante rol in het maatschappelijk leven van die tijd. De meeste van die verenigingen haalden de 20ste eeuw niet eens. De enkelen die de tijd trotseerden, zijn momenteel nog altijd als privé vereniging of vzw actief.

De betekenis van de hoofdgilden in het politieke, sociale en culturele leven van de stad tijdens het ancien régime was veel ruimer en diepgaander dan het impact van de 19de-eeuwse verenigingen op het stadsgebeuren van hun tijd. Toch zijn er punten van overeenkomst.

HET GILDELEVEN VOOR 1800

In een tijdsspanne van 300 jaar kwamen in deze stad tussen de 14de en de 17de eeuw vier gilden tot stand: naar gebruik van het wapen onderscheidde men de voetboogschutters van Sint-Joris, de oudste gilde (voor 1314), de handboogschutters van Sint-Sebastiaan (1322), de kolveniers of busschieters van Sint-Antonius (1488) en de schermers van de Sint-Michielsgilde (1613).

Taken van de Gildebroeders

Naargelang de tijd waarin ze tot stand kwamen, evolueerden de opdrachten van de gilden. De Sint-Joris- en Sint-Sebastiaansgilde zagen het levenslicht in een periode dat in de Vlaamse steden de ambachten of corporaties van handwerkers, die tot militaire organisaties uitgegroeid waren, zich de politieke macht toeëigenden. De gulden sporenslag van 1302 speelde hierin een onuitwisbare rol. De ambachten vormden toen de legers, de schuttersgilden waren daarin de keurtroepen. Ze hadden dan ook duidelijk militaire verplichtingen.

1. Gewapende schuttersgilden omstreeks 1300.

Litho naar de verdwenen muurschilderingen uit de Leugemeetekapel (afgebroken in 1911), eertijds gevestigd aan de Brugse Poort, A.HEINS, 1901. Gent, Stadsarchief.

De oprichting van de derde Gentse gilde, de Sint-Antoniushulde, in 1488, kan daarentegen perfect gekoppeld worden aan de evolutie in de bewapening van de legers op het einde van de middeleeuwen, waarin de opkomst van het handvuurwapen een belangrijk gegeven was. In 1488 wendden zich enkele liefhebbers van deze wapens, op initiatief van stadswapenmeester Pieter de Moerloese, tot de schepenen van de Keure om een officiële goedkeuring te bekomen voor de oprichting van een gilde (1). Pieter de Moerloese was sinds 1485 door het stadsbestuur als "engienmeester" aangenomen (2).

Uit de jaarregisters van de Keure blijkt bovendien dat dit gezelschap van kolveniers al zeker sinds 1481 in het klooster van de paters augustijnen, met medeweten van het stadsbestuur, actief was. Op dezelfde plaats hielden ook de wapenmakers hun vergaderingen (3).

De wekelijkse trainingen van de schutters werden nauwgezet door het stadsbestuur gevolgd, want het waren de kolveniers (gebruikers van de handcoleuvre of ijzeren handvuurwapen met handvat) die steeds paraat

2. Haakbus in smeedijzer.

Het houten handvat ontbreekt, 15de eeuw. Gent, Bijlokemuseum.

moesten zijn om de stadspoorten te verdedigen en ingezet werden om stadsrelletjes te bedwingen.

Ze werden ten zeerste gewaardeerd omdat hun wapens efficiënter waren dan de verouderde hand- en voetbogen. Deze waardering kwam tot uiting in het toekennen van het jachtrecht aan de schutters van de Sint-Antoniushilde. Op het moment dat keizer Karel hun keure bevestigde (1515) voegde hij er dit recht aan toe: zij mochten in het achterland op jacht gaan zolang ze niet schoten op beschermde vogels zoals zwanen, ooievaars, patrijzen, fazanten en reigers⁽⁴⁾. Dit voorrecht werd door Filips II in 1570 beperkt tot de grote banen en de landwegen, maar door de aartshertogen Albrecht en Isabella opnieuw in ere hersteld (1611). De schutters genoten van dit voorrecht tot hun eerste afschaffing in 1703.

Er werden geen sporen teruggevonden dat de Sint-Antoniusschutters ook buiten de stadsmuren, in de Vlaamse legers ingeschakeld werden.

De vierde gilde, die van de schermers onder het patronaat van de heilige Michaël, kwam in een totaal andere sfeer tot stand. De godsdienstoorlogen waren geluwd en de aartshertogen deden in de eerste jaren van de 17de eeuw alle mogelijke moeite om het economisch en sociaal leven weer op gang te krijgen. Een groep Gentse edellieden achtte in 1612 de tijd rijp om de oprichting van een gilde of broederschap van het blanke wapen door de landvoogden te laten erkennen. Zij moesten hiervoor de nodige giften doen in geld en in natura "gratuiteyten en beleftheyden" om de zaak administratief rond te krijgen en uiteindelijk op 26 maart 1613

3. De heilige Michaël verslaat de duivel.

Lucifer is voorgesteld met het masker waarmee hij in de optochten ter gelegenheid van de koningstornooien werd getooid. Hij werd opgejaagd door de vlegelmannen en dit stoetgebeuren kende veel bijval bij de omstaanders. Tekening, resolutieboek van de eed van de Sint-Michielskilde, 17de eeuw.

Gent, Sint-Michielskilde.

een door de aartshertogen ondertekende stichtingsoorkonde te mogen ontvangen ⁽⁵⁾.

Hun taak bestond er in poorten en stadsvesten te bewaken en de wacht aan het stadhuis op te trekken. In geval van brand moesten ze hulp verlenen. In die periode zouden ook de drie andere gilden via aangepaste reglementen deze taken toebedeeld krijgen. Het was wel zo dat voor de verdediging van de stad elke gildeconfreer het vuurwapen moest kunnen hanteren. De hand- en voetboog, het rapier en het slagzwaard werden vanaf dan uitsluitend in de gildehoven als ontspanning gebruikt.

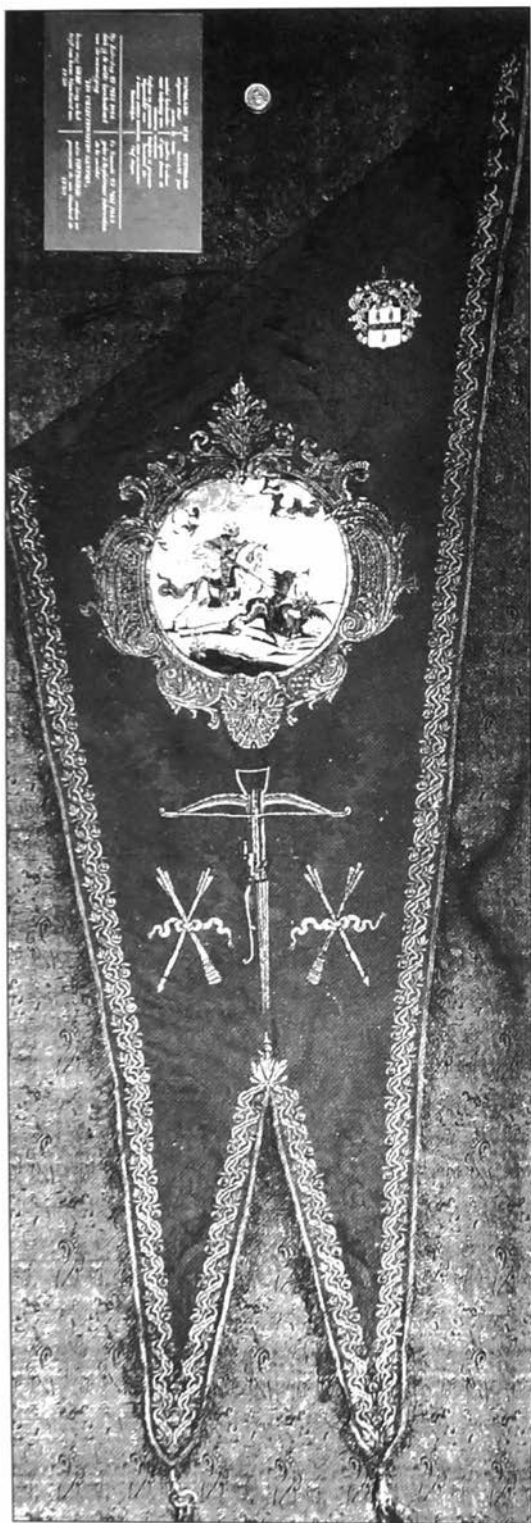
Relatie met het stadsbestuur

Gedurende heel het ancien régime was er een sterke band tussen de gilden en het stadsbestuur. Beiden hadden elkaar nodig. Vandaar dat elke gilde het bij haar ontstaan belangrijk vond dat ze door de stadsmagistraat werd erkend. Desgevallend werd een bijkomende ondertekening van haar reglementen door de vorst ten zeerste gewaardeerd.

In ruil voor status en erkenning moesten de gilden een aantal opdrachten vervullen.

In de middeleeuwen behoorde hiertoe de levering door de boogschuttersgilden van strijdkrachten in de veldtochten tegen de vijand. Zo trok in 1406 het Vlaamse leger in opdracht van de hertog van Bourgondië ten strijde tegen de koning van Frankrijk. Naast de aankoop van het nodige oorlogsmaterieel en voedsel werden een aantal leden van de Sint-Jorisgilde uitbetaald: de priester Adaem Laverneel, de koning Hector Everwijn, de onderdeken Jacob Maenkyn, de banierdragers Michiel de Meester en Jan Cricke, de vijf koningstavels, Jacob van Olsene, Jan van Hautem, Jan de Mets, Symoen de Sterke en Hector Sturtewaghen die elk het bevel voerde over negen schutters van de Sint-Jorisgilde (45 in het totaal), ontvingen een dagloon gedurende 48 dagen. De opperdeken Boudine de Grutre en de schutters ontvingen kledijvergoeding. Ook de twee tenten, bestemd als onderdak voor de schutters en voorzien van schilden met het wapen van de Sint-Jorisgilde, waren voor rekening van het stadsbestuur ⁽⁶⁾. Zoals uit een 15de-eeuws dokument blijkt bekleedde de Sint-Jorisgilde in de strijdende Vlaamse legers een ereplaats. Ik citeer: *niemant, so wie hi zij, edele of onedele, en trecke noch en purre en logiere voor Sent Joris baniere, den banieren van Vlaenderen ende van der stede van Ghend*" ⁽⁷⁾. In 1435 werden er in een veldtocht naar Calais zowel hand- als voetboogschutters ingezet en hiervoor afzonderlijk vergoed ⁽⁸⁾.

Sinds de oprichting van de Sint-Antoniushgilde in 1488, waren de ledenkolveniers ingedeeld in tien groepen van tien schutters onder het bevel van een dizenier of tiendeman. Aan hen werd de taak toevertrouwd om,

4. Gildevaandel uitgevoerd door de Gentse borduurwerker Jacobus de Rynck, 1730.
 Bovenaan werd het wapen van euverdeken jonker Jacques Bernard van Hollebeke
 aangebracht. Gent, Sint-Jorisgilde.

samen met de stedelijke engien- of wapenmeester, viermaal per jaar het stedelijk wapenarsenaal aan een inspectie te onderwerpen.

De 16de eeuw was een periode van religieuze onrust die de economie zeker niet ten goede kwam. Tegen de dreiging van de hagepreken werd in 1566, op aandringen van landvoogdes Margaretha van Parma te Gent de burgerwacht opgericht. De eenheden van deze wacht werden gerecruteerd per kwartier in alle lagen van de bevolking. Wie geen dienst verrichtte moest een bedrag betalen voor het onderhoud van de burgerwacht. Onder leiding van kapiteins werden, op bevel van het stadsbestuur, burgers ingezet voor de bewaking en de ordehandhaving in de stad en, in geval van oorlog, voor de verdediging ervan. Drie van de vier hoofdgilden maakten deel uit van deze burgerwacht. Enkel de Sint-Michielsgilde bezat een voorrecht dat door geen enkele andere gilde bekomen werd: zij had 100 leden die vrijgesteld waren van burgerwacht maar op zichzelf een elitekorps van "keurlyke" mannen vormden dat naast de andere compagnies de orde in de stad moest helpen verzekeren.

De hoofdgilden kregen bovendien een bijzondere taak in het vertier en de feestcultuur van Gent. Naast de wekelijkse oefeningen in het gildehof en de jaarlijkse kamp voor de koningstitel, werd er gestreden voor stadsprijzen en als de tijd rijp was en de gildekas gezond, grepen groots opgevatte schutterstornooien en feestelijke optochten plaats.

Dergelijke spektakels werden door het stadsbestuur aangemoedigd door het verlenen van kannen wijn en het verstrekken van subsidies waardoor de gilden gelegenheid kregen om met pracht en praal te kunnen aantreden op schietspelen in andere steden of om prijzen voor hun eigen schutterswedstrijden te kunnen aankopen.

Interne organisatie van de gilden

Voor een goede werking van het gildeleven was een nauwgezet uitgewerkte reglementering een vereiste. Reglementen zijn geschreven stelregels die door de gilden strikt moesten worden nagevolgd. Zij werden in Limburg en Brabant kaarten genoemd en evolueerden inhoudelijk naargelang de periode waarin ze tot stand kwamen. Deze reglementen werden door het bestuur van de gilde opgemaakt en dan aan de stadsmagistraat ter bevestiging voorgelegd. Telkens wanneer de omstandigheden het vereisten, werden de reglementen herzien, aangepast en goedgekeurd.

Een eigenlijke stichtingsacte werd enkel voor de Sint-Michielsgilde teruggevonden. Ze dateert van 26 maart 1613, omvat 19 artikels, werd door de aartshertogen Albrecht en Isabella ondertekend en bleef bewaard in een authentieke kopie van 13 oktober 1629 in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

Elk van de vier gilden heeft een basisreglement, kort na de oprichting samengesteld en goedgekeurd door het stadsbestuur of door de vorst. Het is echter wel uitzonderlijk dat een origineel reglement bewaard bleef. De inhoud ervan is bijna uitsluitend uit afschriften gekend. Voor de Sint-Sebastiaansgilde werd het oudst gekende 14de-eeuws reglement, dat 30 artikels omvat, in afschrift overgenomen in een 15de-eeuws register van privileges en ordonnanties, momenteel bewaard in het Bijlokemuseum⁽⁹⁾. Het eerste reglement van de Sint-Jorisgilde, 16 artikels lang, dateert pas uit 1364 maar bleef origineel bewaard in de universiteitsbibliotheek⁽¹⁰⁾. De keure of statuten van de Sint-Antoniusgilde werden op 14 mei 1489 door de schepenen van de Keure aanvaard en betekend en door keizer Karel V in 1515 bekrachtigd⁽¹¹⁾. Hierdoor bekwam de gilde haar titel van "soverein". De tekst van deze keure is opgenomen in het register der doodschulden van de Sint-Antoniusgilde, opgestart in 1522

en bewaard in het Bijlokemuseum. In 1616 werd het eerste reglement van de Sint-Michielsgilde opgesteld. Het omvat 65 punten en werd op 19 april door de hoogbaljuw en de schepenen van de Keure goedgekeurd. Het dokument is, in een authentieke kopie uit 1629, bewaard gebleven in het Algemeen Rijksarchief te Brussel (¹²).

De inhoud van de reglementen was in grote lijnen identiek voor de vier gilden. Zoals bij de meeste verenigingen evenals bij de ambachten uit die tijd, werd elke gilde geleid door een bestuur, de Eed genoemd, in oorsprong samengesteld uit een deken en 6 à 12 proviseerders die 1 jaar aanbleven. Ze droegen meestal een specifieke kledij, "abite" genoemd of lieten het wapen van de gilde op de mouw van hun mantel borduren. Na een jaar beleid werden de rekeningen gemaakt en de eventuele overschotten of schulden aan de opvolgende deken overgedragen. Meestal was er een gildeknaap die voor de praktische schikkingen instond zoals het opmaken van de uitnodigingen voor een algemene ledenvergadering en het in orde stellen van de vergaderzaal. De baljuw werd aangesteld om orde en tucht binnen de gilde te verzekeren en de deken liet zich bijstaan door een klerk (later griffier genoemd) voor het financieel beheer. De hofmeester was belast met het innen van de opgelegde boetes. In nog latere tijden werd de eed verder aangevuld met een onderdeken, een vaandeldrager (te voet), een guidon of standaarddrager (te paard), een recreatiefmeester die zorgde voor amusement tijdens de gildefeesten.

De taken van de eed werden in de reglementen nauwkeurig vastgelegd. Het bestuur moest elke zondag de mis bijwonen aan het altaar van de gildepatroon en beschikte er over een koster of een priester die tevens lid was van de gilde.

De Eed had een eigen rechtspraak en nieuwe leden werden in een afzonderlijk register ingeschreven.

Wie lid wilde worden moest "wesen van goeder fame ende van goeder naeme". In het reglement van de Sint-Michielsgilde stond zelfs gespecificeerd dat men inwoner van de stad moest zijn, tussen de 21 en 60 jaar oud en katholiek, een normale eis in deze periode van contra-reformatie.

Bij zijn intrede beloofde de nieuwe gildebroeder een doodschuld te betalen, een éénmalig bedrag dat ten laatste na zijn overlijden, door de familie moest ingelost worden. Het minimum bedrag van de doodschuld was vastgelegd maar een persoon van aanzien voelde zich verplicht de gildekas royaal te spijzigen. Zo konden de gilden bij voorbeeld graaf Philips de Schone, keizer Karel V, landvoogd Karel van Lorreinen met een grote doodschuld inschrijven. Deze doodschulden vormden de hoofdkomst van de gilden.

Bovenop de doodschuld betaalde elk nieuw lid een jaarlijks lidgeld, moest hij de baljuw, de klerk en de gildeknaap met een zekere vergoeding bedenken en schonk hij de Eed een kan wijn. Soms werd daar nog een bedrag aan toegevoegd voor de goede werking van de gilde of voor het onderhoud van de kapel.

Hof van het Hoofdgilden van Mynheer Sente Sebastiaen te Ghend, op den Cauter by der Schelde 1548-1703.

5. Het lokaal en gildehof van de Sint-Sebastiaansgilde, 17de eeuw.
De doelen waren langsheen de Ketelvest opgesteld. Op de Kouter is de vogel op de wip geplaatst en kampen de schutters van Sint-Sebastiaan voor de koningstitel.

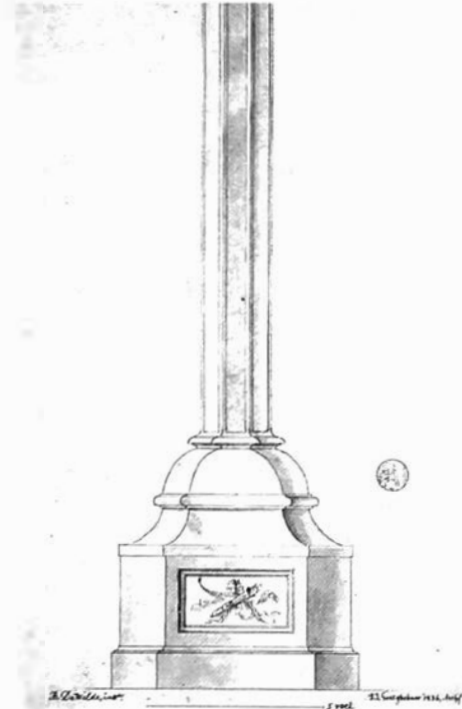
Gravure A.SANDERUS, Flandria Illustrata, 1641.

Gent, Stadsarchief.

De eed stond in voor de goede gang van zaken bij de organisatie van de jaarlijkse papegaai- of koningsschieting en van de schutterstornooien waarop gilden uit andere steden op bezoek kwamen. Voor de koningsschieting werd een veelkleurige vogel of gaai op een lange staak bevestigd en vastgebonden aan een wijk van één der talloze molens gelegen aan de Ekkergemse vesten. Bij gelegenheid kon de vogel ook op een wip geplaatst worden die in elkaar gezet werd op een open vlakte zoals de Kouter. De schietingen in het gildehof waren op doel. Over het inrichten van wekelijkse oefeningen was er voor het einde van de 14de eeuw geen

sprake. Later wel, omdat de stadsmagistraat, die inzag dat goed getrainde troepen het grondgebied doeltreffender konden verdedigen, de inspanningen honoreerde.

In conclusie kan gesteld worden dat de oudste reglementen van de vier hoofdgilden in hoofdzaak verwijzen naar de patroonheilige en de godsdienstige plichten, de samenstelling van het bestuur en voor de twee jongste gilden ook naar hun burgerplichten binnen de stadsmuren. Zij werden allen bevestigd door het stadsbestuur en vaak later bekrachtigd door een vorst, wat de waarde van het reglement en van de gilde in kwestie duidelijk deed toenemen.

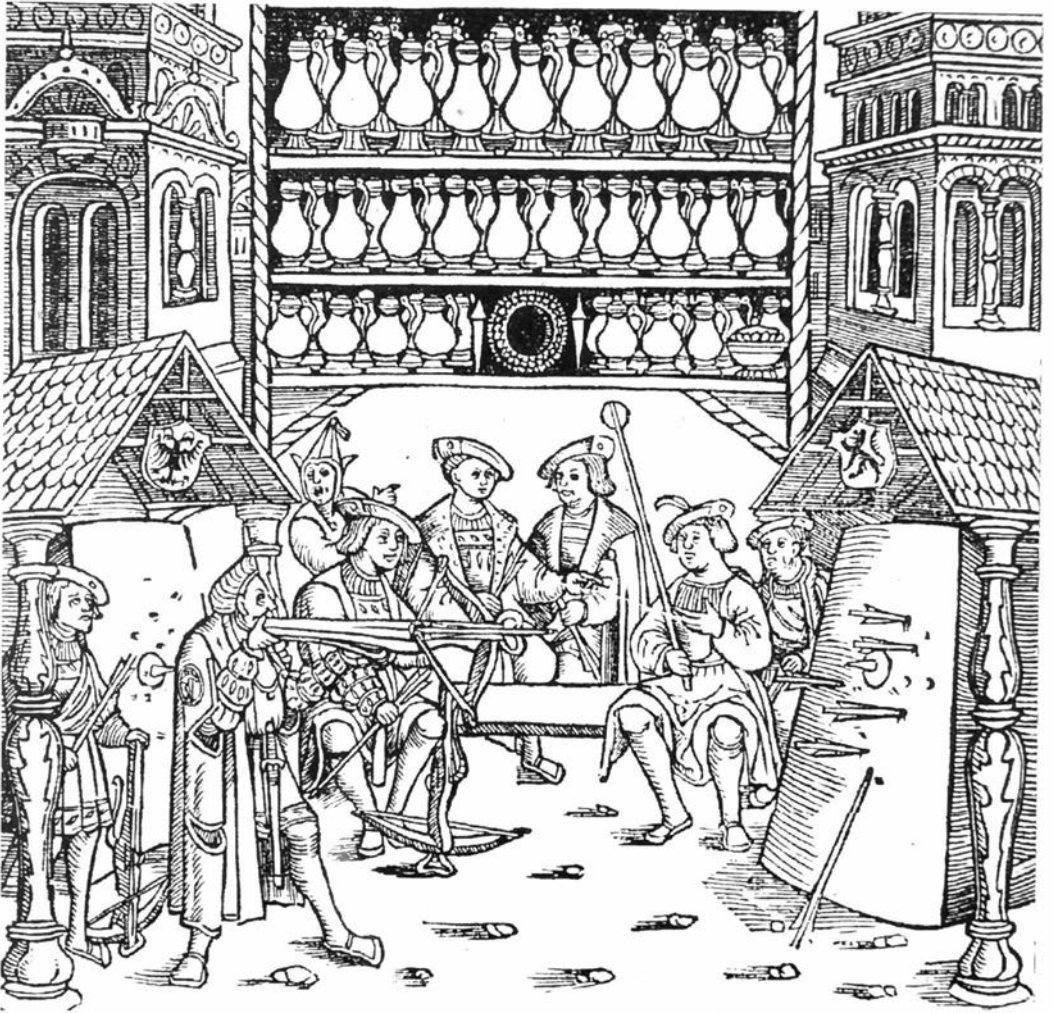

6. Voetstuk van de nieuwe peerse voor de handboogschutters van Sint-Sebastiaan. Het ontwerp is van stadsarchitect Bernard de Wilde, bouwmeester van het 18de eeuws gildehuis en aanpalend theater, 1739. Gravure, P.J. GOETGHEBUER 1834. Gent, Stadsarchief.

Elk voor zich

De geschiedenis van elke gilde schrijven zou in de context van deze bijdrage onmogelijk zijn. Er bestaan bovendien voldoende werken om aan deze behoefte te voldoen ⁽¹³⁾. Even voorstellen is echter toch wel aangewezen.

De Sint-Joris- en Sint-Sebastiaansgilde ontstonden in de 14de eeuw als militaire broederschappen. Sint-Joris hanteerde de kruisboog en Sint-Sebastiaan de handboog. In vreedstijd organiseerden ze grootse schutterstornooien; vooral de Sint-Jorisingilde genoot hiermee een zekere faam. In 1440 ⁽¹⁴⁾ en 1498 ⁽¹⁵⁾ kwamen, op initiatief van deze gilde, een groot aantal schutters van heinde en verre naar Gent om in hun historische kledij aan een urenlange stoet deel te nemen en er voor spektakel te zorgen. Hoogtepunt van deze toernooien waren de wedstrijden zelf die met mooie prijzen begiftigd werden.

7. Deelname van de hertog Philips de Schone aan het Groot Schietspel van 1498, georganiseerd door de Sint-Jorisgilde op haar terrein aan het Belfort.

Het doelwit in het doelhuis was een ijzeren pin die zo dicht mogelijk door de schutter moest benaderd worden.

Houtsnede uit "Die Excellente Cronijcke van Vlaenderen, 1531".
Gent, Stadsarchief.

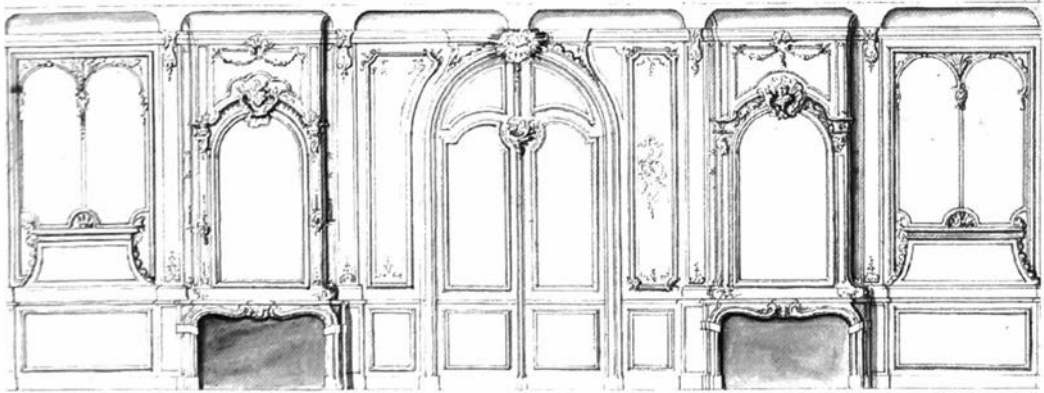
De Sint-Antoniusgilde, opgericht op het einde van de 15de eeuw, handteerde de handbus als wapen. Dit wapen werd steeds verder geperfectioneerd door aangepaste slotmechanismen (lontslot, radslot, vuursteenslot) om steeds sneller, nauwkeuriger en veiliger (voor de schutter) te kunnen schieten ⁽¹⁶⁾. Volgens het oudst gekende reglement werd de gilde of het broederschap onder het patronaat van de heilige Antonius geplaatst. Naast hun kerkelijke verplichtingen moesten de schutters een eed van trouw afleggen aan de graaf van Vlaanderen, het gemeentebestuur en de drie leden van de stad namelijk de poortერი, de kleine neringen en het

ambacht van de wevers. Elk nieuw lid betaalde een inkomgeld bestemd voor de kerkdiensten, een jaargeld voor de goede werking van de gilde en beloofde een doodschuld, een gebruik dat reeds bij de Germanen van kracht was. Zij moesten steeds beschikbaar zijn om de stadspoorten te verdedigen. De dizeniers of tiendemannen die de schutters wekelijks moesten oefenen, werden benoemd door de deken, de proviseerder en de wapenmeester van de gilde.

Tenslotte was er de Sint-Michielsgilde, een zeer gesloten groep van edellieden die schermden met het slagzwaard en het rapier op een podium op de Vrijdagmarkt voor koningstornooien en wedstrijden voor het stadszilver en in hun lokaal in de Lakenhalle voor de wekelijkse oefeningen. Andere wapens werden er later aan toegevoegd: degen, floret en sabel (17). Zoals de andere gilden oefende ze ook regelmatig met het geweer voor haar politionele taken.

De vier hoofdgilden hadden een eigen lokaal: de Sint-Jorisgilde vergaderde, oefende en vierde vanaf de 14de tot het einde van de 18de eeuw in het nu nog bestaande Sint-Jorishof aan de Hoogpoort.

Grote zaal van het gilde van S. Sebastiaan te Gent.

8. Ontwerp voor de wanddecoratie in de grote zaal van het Sint-Sebastiaanshof op de Kouter.
Gekleurde pentekening, architect Bernard de Wilde, 1737-1738.
Gent, Stadsarchief.

De Sint-Sebastiaansgilde had een prachtig hof met theater langsheen de Ketelvest. De Sint-Antoniushgilde had tot 1703 een uitgebreid complex met toren aan de gelijknamige kaai en in de tweede helft van de 18de eeuw een gildekamer, een schietbaan, een schietplaats en een doelruimte in het Prinsenhof. De Sint-Michielsgilde maakt al sinds 1613 gebruik van de tweede verdieping van de Lakenhalle, waar nog steeds een belangrijk deel van het gildepatrimonium aanwezig is.

*9. Interieur van het lokaal van de Sint-Michielsgilde in de Lakenhalle.
Pentekening A.HEINS, 1886.
Gent, Stadsarchief.*

Gemeenschappelijk verweer

Hoewel elk van de vier hoofdgilden een gesloten gemeenschap vormde, waren er momenten in de geschiedenis dat ze zich organiseerden om hun gemeenschappelijke bekommernissen te bespreken.

Kort na de oprichting van de Sint-Michielsgilde, in 1613, werd een comité van de vier hoofdgilden gevormd met als doel gemeenschappelijke belangen te beschermen. Het ging de gilden duidelijk niet voor de wind: boetes, doodschulden en lidgelden werden steeds minder betaald. Er waren steeds minder kandidaat-leden. Om dit euvel te verhelpen hadden de schepenen van de Keure alle stadsambtenaren die wapens konden hanteren verplicht lid te worden van één der gilden. Dit besluit werd door de aartshertogen bekrachtigd. Een tweede manier om het toetreden tot de gilden aantrekkelijker te maken was de vrijstelling van burgerwacht. In de loop van de 17de eeuw werd door elke gilde van het stadsbestuur

10. Portret van Jean-Baptiste Dubois, euverdeken van de Sint-Michielsgilde in 1737.
Hij is getooid met de gouden koningsbreuk en houdt een slagzwaard in de hand.
Gent, Sint-Michielsgilde.

een aantal vrijdommen bekomen. Die werden dan zeer duur verkocht aan een aspirant-lid. Met deze inkomsten werden hoogoplopende schulden of zware investeringskosten bij vernieuwingen aan het gildehof betaald. Na de dood van de landvoogden werden onze gewesten snel het strijdtoneel van de oorlog tussen Spanje en Frankrijk. Te pas en te onpas zagen de gilden hun lokalen tot kazernes omgevormd zodat ze verplicht waren hun oefeningen en vergaderingen te staken of elders te laten doorgaan. Ze eisten van het stadsbestuur schadeloosstelling voor dit ongemak. De schepenen van de Keure beslisten er echter anders over. Ze verzochten koning Filips V van Spanje de vier schuttersgilden te ontbinden met de motivering dat ze "gheenen dienst en doen aen het publiek". De gilden hadden inderdaad enorm veel van hun vroegere luister ingeboet: huurlingen hadden hun plaats in de legers ingenomen. Sinds 1566 was de Burgerwacht ingevoerd om onrust in de stad te bedwingen en branden te helpen bestrijden. Kortom de gilden waren nutteloos geworden en bij decreet van 3 april 1703 werd het verzoek van de schepenen door de vorst ingewilligd.

Het duurde wel enkele jaren vooraleer de gilden in actie kwamen om opnieuw erkend te worden en hun in beslag genomen bezittingen terug te verwerven. Toen dit lukte, lanceerden ze zich onmiddellijk in het culturele leven van de stad. Nieuwe reglementen kwamen tot stand waarbij naast de samenstelling van het bestuur ruim aandacht besteed werd aan de schietingen voor het koningschap en de zilveren prijzen en aan de discipline tijdens het doelschieten in het lokaal.

Wanneer het stadsbestuur een beroep op hen deed, moesten de gilden optreden. Ze waren vooral gewenst als ontvangstcomité wanneer prinses, landvoogden, bisschoppen en andere hoogwaardigheidsbekleders op bezoek kwamen, maar konden ook ingeschakeld worden om de wacht op te trekken. Het is echter duidelijk dat de militaire en politionele functies zo goed als verdwenen waren. Bij de afschaffing van de Burgerwacht (1752) en bijgevolg ook van de verkregen vrijdommen en de compagnie van 100 keurlijke mannen binnen de Sint-Michielsgilde, zou het aanzien van de gilden in het algemeen en dit broederschap in het bijzonder enorm achteruit gaan. Stadswakende mannen die hiervoor vergoed werden, zouden de taken overnemen.

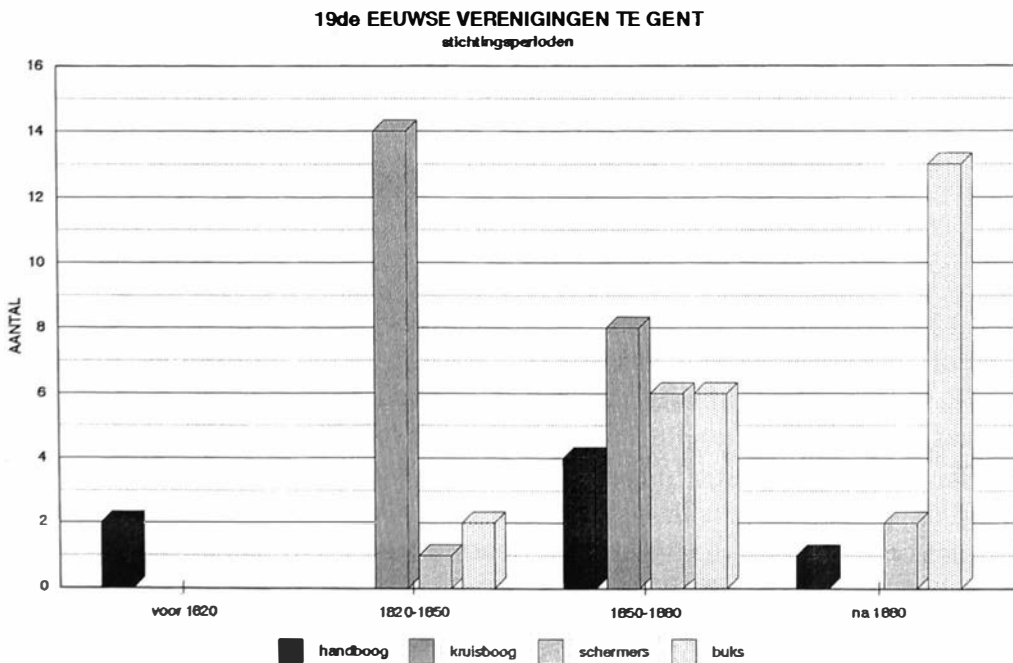
Naar het einde van de 18de eeuw toe kenden de gilden een korte heropflakking van hun vroegere luister toen de Gentse magistraat verschillende malen, evenwel voor een beperkte periode, hun steun zocht om de stadswakende mannen bij te staan en de vrede en de orde in de stad te bewaren. Hiervoor werd een dienstreglement opgesteld dat op 14 december 1789 door het college goedgekeurd werd. Bij het horen van het alarmsein moesten de confreres zich verzamelen in de Hoofdwacht op de

Kouter waar ze hun instructies in het Frans kregen. Wie deze taal niet machtig was, kreeg uitleg in het Nederlands ⁽¹⁸⁾.

Na de slag van Fleurus (26 juni 1794) bezetten de Franse troepen de Zuidelijke Nederlanden en maakten onherroepelijk een einde aan de oude structuren, de oude instellingen en de "wapengilden". Enerzijds werd de politie gereorganiseerd, zodat occasionele krachten zoals de gildebroeders overbodig werden en anderzijds revolteerden de Fransen tegen de verlamd werkende corporatiegeest die ook bij de vier hoofdgilden heerste. De wapengilden werden op 9 juni 1796 opgedoekt en de goederen openbaar verkocht.

NA 1800

Het gunstig politiek en sociaal-economisch klimaat onder het Consulaat en het Empire had voor gevolg dat de burgerij zich na 1800 terug volop begon te organiseren. Letterkundige genootschappen en vrijmetselaarslogen waren exclusieve kringen waartoe alleen bevoorrechten toegang hadden. Ook de oude hoofdgilden werden als maatschappijen herboren met de toestemming van het stadsbestuur. Zij werkten onder de benaming "société" als amusementsmaatschappijen voor de hogere burgerij.

11. Overzichtstabel van de in de 19de eeuw ontstane schuttersverenigingen.
Tekening, D. Vande Papeliere 1994.

Hun deelname aan door het stadsbestuur georganiseerde optochten en stoeten was nog steeds gewenst en, indien nodig, werd er bijstand verleend voor het blussen van branden. Elke burger van goed gedrag en zeden kon zich kandidaat stellen als hij door een confrere voorgesteld werd. Effectief lid werd hij nadat hij het inschrijvingsgeld betaald had en dat lag zeer hoog. Die hoge financiële bijdragen bekleemtoonden zeker de exclusiviteit van de groep.

Het is dan ook misschien normaal dat vanaf het begin van de 19de eeuw andere schuttersverenigingen ontstonden die zowel de handboog, de kruisboog, de karabijn als het floret hanteerden, zuiver als ontspanning. Zij richtten zich tot alle lagen van de bevolking, met uitzondering van de arbeidersklasse die geen tijd en geld had om er hobby's op na te houden.

Wanneer we het ontstaan van deze maatschappijen zouden moeten spreiden over de totale 19de eeuw, is de conclusie dat er voor 1820 twee nieuwe handboogmaatschappijen ontstonden, in de periode 1820-1850 een spectaculair aantal kruisboogverenigingen het daglicht zagen, namelijk 14, één schermersvereniging en twee buksmaatschappijen maar geen handboogverenigingen. Tussen 1850 en 1880, duidelijk een hoogtepunt in het aantal schuttersmaatschappijen, namen de aantallen in de diverse disciplines nog toe (zie tabel). Na 1880 is er een duidelijke afname behalve voor de buksschutters, waarvan het aantal maatschappijen enorm de hoogte inging⁽¹⁹⁾. De geschiedenis van de meeste van deze verenigingen moet echter nog geschreven worden, zodat het in dit stadium van onderzoek niet mogelijk is conclusies te trekken omtrent reglementering, politieke strekking, huisvesting en andere aspecten van dit verenigingsleven.

Slechts van enkele kruisboogmaatschappijen is de studie reeds ondernomen. Zij worden hier naar voren gebracht in chronologische volgorde van ontstaan.

In 1820 kwamen een aantal liefhebbers van de kruisboog bijeen in de herberg De Koning van Spagnien (Rodekoningstraat, Patershol) en stichtten er de eerste 19de-eeuwse kruisboogmaatschappij die gesteld werd onder het patronaat van de heilige Rochus⁽²⁰⁾. Pas in 1838 werd aan het stadsbestuur gevraagd om als maatschappij onder deze benaming erkend te worden. Het college antwoordde dat hiervoor geen toestemming vereist was. Het eerste reglement bestaat niet meer. De oudst bewaarde statuten en reglementen dateren van 1875 en hebben vooral aandacht voor de functie van de 12 bestuursleden. In 1952 werd, bij een totale reorganisatie van het bestuur, de oude terminologie gebruikelijk in het ancien régime, overgenomen. Voortaan werd het bestuur Eed genoemd, de voorzitter opperhoofdman, de ondervoorzitter hoofdman, de eerste

Palais van Brussel.

Le 18 juin 1920.

Weldede Heer Voorzitter,

In antwoord op het verzoek, dat
U tot den Koning hebt gericht, heb ik
de eer U te melden, dat Zijne Majesteit
de Kruisboogmaatschappij
"St Roch"
te Gent.

veroorlooft den titel van
Koninklijke Maatschappij
te voeren.

Aanvaard, Weldede Heer Voorzitter,
de verzekering mijner hoogachting.

St Konings Kabinetsoverste,

C. de J'arschot

12. In 1920 ontving de kruisboogmaatschappij Sint-Rochus de titel van Koninklijke Maatschappij. Dokument. Gent, Sint-Rochusgilde.

secretaris geheimschrijver, de tweede secretaris griffier enzovoort. Mogelijk werd op dat ogenblik een gildekledij verplicht.

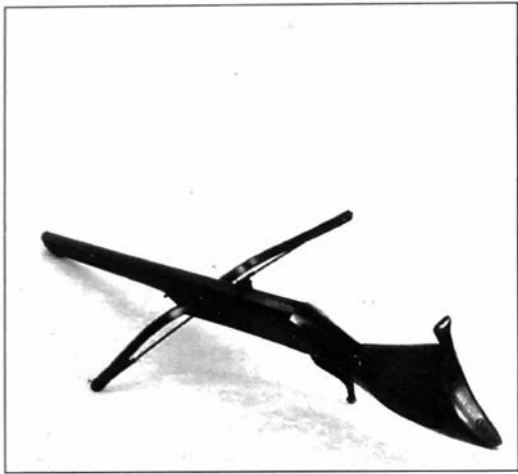
Vanaf 1956-62 werden een afzonderlijk schietreglement en de omschrijving van de plechtigheden aan de statuten en reglementen toegevoegd. Vanaf haar ontstaan tot in 1960 was Sint-Rochus een rondreizende maatschappij. Na "de Koning van Spanjen" nam de vereniging haar intrek in het "Motjen", een afspanning vlakbij de Drongensesteenweg en in de winter werd geschoten in café "l'Union" of "de Eendraght" in de Phoenixstraat. Na wereldoorlog I werd het café "Frascati" en sinds 1960 werd de maatschappij onderdak geboden in de kelders van de voormalige Sint-Pietersabdij.

13. Interieur van het huidige lokaal van de Sint-Rochusgilde in de kelders van de voormalige Sint-Pietersabdij.

Statutair werd de vereniging een vzw onder de benaming Oude Koninglyke Gilde Sint-Rochus en viert in 1995 haar 175- jarig bestaan.

De tweede maatschappij waarover reeds onderzoek verricht werd, is deze in 1825 gesticht onder de benaming Willem Tell ⁽²¹⁾. Hier werd met de kleine kruisboog op doel geschoten, in tegenstelling tot de Sint-Jorisgilde die met de grote kruisboog op de peerse schoot.

14. Balboog, 19de eeuw.
Gent, Sint-Jorisgilde.

Vanaf het begin was het duidelijk dat deze vereniging zich tot een hogere bevolgingsklasse dan de vorige richtte. Een van haar eerste voorzitters was Louis Hamelinck, een glasfabrikant uit de Nederkouter. Hij was een vermogend man en stelde terreinen en huizen in de Bagattenstraat ter beschikking van de vereniging. Zij liet er een feestlokaal bouwen uitgerust met gasverlichting. Het interieur werd aangekleed met de portretten van de voorzitters en erevoorzitters

van de maatschappij. Het besloten hof werd druk bezocht bij de organisatie van bals, concerten en andere vermakelijkheden, vaak met een sociale inslag. Vanaf 1846 zou de maatschappij regelmatig voorkomen in het programma van de Gentse feesten zowel voor het inrichten van schutterswedstrijden als voor de organisatie van bals. De vereniging vertoonde een uitgesproken liberale strekking met in 1851 als erevoorzitter Karel de Kerchove-de Limon, voorzitter van de Liberale grondwettelijke vereniging en burgemeester van Gent. Weinig reglementen bleven bewaard. Een ervan uit 1874 werd in privé bezit teruggevonden. Opvallend is dat het reglement, bestaande uit 50 artikels, nadat het door het bestuur opgemaakt was, bij algemene vergadering goedgekeurd werd en niet meer voorgelegd aan het stadsbestuur.

Evenals in de maatschappij Sint-Rochus is hier geen sprake meer van de ondertekening van een doodschuld, maar wel een onderschrijving van het reglement. De leden moesten bij hun intrede het embleem van de maatschappij aankopen. Het reglement vermeldt geen bedrag als lidgeld of inschrijvingsgeld. De maatschappij zou om één of andere duistere redenen ten onder gaan. Men vond haar vanaf 1921 terug in de herberg "In de Toren" aan de H.Kerstkerk. De kruisboog was opgeborgen en vervangen door het bolspel. Het laatste verslag van het bestuur dateert van 1945.

Tenslotte werd een derde kruisboogmaatschappij aan een onderzoek onderworpen, namelijk de balboogvereniging Nemrod. Gesticht in 1843 werd deze maatschappij onder het patronaat van Leopold, hertog van Brabant, geplaatst en niet onder de bescherming van een heilige. De stichter-voorzitter was baron Edouard de Saint-Genois (1816-1872), broer van de hoofdbibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek die ook medestichter en eerste voorzitter was van het Willemsfonds. Dus ook hier is

15. Voormalig gildelokaal van de balboogmaatschappij Nemrod in de Goudstraat.
*De feestzaal, gedecoreerd in neo-renaïssancestijl,
bevond zich op de eerste verdieping.*

een duidelijke liberale strekking voelbaar. Ze hadden sinds 1852 een eigen feestzaal in de Goudstraat, rijkelijk versierd door beeld- en ornamentgieter Francis Delanier. Deze zaal bestaat nog steeds in het schoolcomplex van Sint-Lievens en maakt deel uit van een dossier voor wettelijk bescherming. Statuten en een schietreglement werden opgemaakt. De definitieve tekst van 69 bepalingen werd op 12 januari 1845 vastgelegd en door de voorzitter ondertekend. Ook ditmaal werd het document niet ter ondertekening door het stadsbestuur voorgelegd.

Het aantal leden was beperkt. Daarnaast waren er ook een aantal zorgvuldig uitgekozen ereleden.

De koningsschieting was het hoogtepunt van het schuttersjaar en alle leden waren, op straf van boete, verplicht deel te nemen aan optochten. De Saint-Genois was een vrijgezel en stak zeer veel persoonlijk kapitaal in zijn vereniging onder meer voor de aankoop van schuttersporselein voor de winnaars van de wedstrijden in twee disciplines: horizontaal op doel met de balansboog en verticaal op de peerse met de balboog. Toen hij in 1872 overleed begon de maatschappij achteruit te gaan en was ze verplicht haar mooi lokaal te verlaten. Na een zwerftocht van enkele jaren met verlies van vele leden, werd in 1893 door de zes overblijvende leden de ontbinding van de maatschappij aangevraagd.

Enkel de Sint-Joris- en de Sint-Rochusgilde bleven tot op heden als kruisboogverenigingen overeind.

Uit het voorgaande blijkt dus dat de gilden in de loop van de 19de eeuw enerzijds uitgroeiden tot louter sportverenigingen maar anderzijds een sterke zin voor traditie kenden, een trend die tot op heden gekoesterd wordt. Een uitzondering moet gemaakt worden voor de optochten die in het verleden zeer veel succes kenden bij de bevolking en waaraan de gilden deel namen. De historische ommegang van 1913 was de laatste die de Gentse straten kleurde. De organisatie ervan berustte bij de gilde

16. Zilveren gelegenheidspenning 300 jaar
Sint-Michielsgilde 1613-1913.

Schermer in 17de-eeuwse kledij met een tweehander of
slagzwaard.

Graveur: G. De Vreese. Uitvoerder: atelier Fonsau (Brussel).
Gent, Sint-Michielsgilde.

der schermers omdat ze precies dan haar 300ste verjaardag vierde. Ter gelegenheid van de Blijde Intrede van koning Leopold III en koningin Astrid werd door Frans Coppejans, kunstschilder en euverdeken van de Sint-Jorisgilde een stoet uitgetekend. Door het verongelukken van de koningin (1935) is de stoet echter nooit uitgegaan. Sindsdien is er klaarblijkelijk geen enkele interesse meer om dergelijke manifestaties in historische kledij te laten doorgaan. Dit in tegenstelling tot andere Brabants gerichte steden zoals Antwerpen waar er nu nog jaarlijks een gildestoet doorheen de straten trekt. Misschien wordt deze traditie uit het schuttersverleden nog wel eens hernomen.

Beatrix BAILLIEU

- (1) F. VANDERHAEGHEN, Jaerboeken van het Souvereine Gilde der Kolveniers, busschieters en kannoniers gezegd hoofdgilde van Sint Antone te Gent, Gent 1867, dl. I, p. 1-3.
- (2) Stadsarchief Gent, reeks 400, nr 29 f°212v° wedde 1485/86 : 20 schellingen groten.
- (3) Jan vanden Scooren onlanxleden dekin af ghegaen zünde van de *gulde van mijnen heere van St.Anthuenis welke men houdende es ten aughestijnen binnen ghend*, bekent sculdich zünde Janne den Raed, nu deken an commende wesende vande zelve gulde, ende ter gulde behoef de somme van XXV schellingen groten te betalene te sinxenen nu eerstcomende versekert zich actum VI febr. LXXXII. Stadsarchief Gent, reeks 301 nr 57, f°118 v°: jaarregister Keure, 6 februari 1482. De gilde bestond toen zeker al een jaar vermits er reeds een deken zijn ambt heeft overgedragen.
- (4) Register der doodschulden van de Sint-Antoniusgilde, vanaf 1522. Gent, Bijloke-museum.
- (5) F. VANDERHAEGHEN, Chef-confrérie de Saint-Michel à Gand. Origine et installation officielle, in: Messenger des sciences historiques, 1873, p. 287-297.
- (6) Stadsarchief Gent, reeks 400 nr. 1: rekening 1411-1412, betreffende de veldtocht naar Frankrijk van 20 augustus tot 7 oktober 1406, f°319v°.
- (7) F. DE VIGNE, Recherches historiques sur les Costumes civils et militaires des Gildes et des Corporations de Métiers, Gent 1847, p.19.
- (8) Stadsarchief Gent, reeks 400, nr 15: rekening 1435-1436, f°49v°-50.
- (9) Ordonnanties en privileges van de Sint-Sebastiaansgilde, hs. 15de eeuw, Bijloke-museum. Het reglement werd goedgekeurd door graaf Lodewijk van Nevers en Rethel (1322-1346) en door zijn opvolger Lodewijk van Male (1346-1384) geconfirmeerd en enigszins aangepast.
Zo werd op dat ogenblik de eed, omwille van het groeiend succes van de gilde, tot acht proviseerders uitgebreid. Samen benoemden ze een deken. Deze deken was verantwoordelijk voor de aanduiding van een klerk die de financies beheerde.
- (10) Universiteit Gent, hs. nr G.3018/3: Ordonnantie vande schutterye der stede van Ghendt. Poincten ende Artyclen, gemaect ende geconcipieerd by Deken en Proviseerders, 9 maart 1364.
- (11) Vooraan in het register der doodschulden van de Sint-Antoniusgilde, hs. vanaf 1522, Bijloke-museum.
- (12) Algemeen Rijksarchief Brussel, Geheime Raad onder het Spaans Bewind, carton 1289.
- (13) B. BAILLIEUL, De Vier Gentse Hoofdgilden Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiel. Zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren. Gent, 1994 met een beredeneerde bibliografie achteraan.
- (14) In 1439 werd een uitnodigingsbrief voor dit tornooi door een bode rond gedragen. Elke stad die deelnam, schreef haar naam op het perkament, geconfirmeerd met uithangende stadszegels. Bijloke-museum.
- (15) Hertog Philips de Schone nam deel aan het groot schietspel van 1498. Houtsnede, uit: Die Excellente Cronijcke van Vlaenderen, 1531. Stadsarchief Gent, Atlas Goetghebuer, L 90/ 2a. Beide tornooien werden uitvoerig besproken door J. MOULIN COPPENS, De Geschiedenis van het Oude Sint-Jorisgilde te Gent vanaf de vroegste tijden tot 1887, Gent 1987, p. 83-145.

- (16) Een omschrijving van deze slotmechanismen is terug te vinden in P.DE GRUYSE, Over wapens gesproken: een korte inleiding, in: Wapens en Harnassen. Koninklijk Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis Brussel, Brussel 1992, p 33-56.
- (17) Het slagzwaard was een zwaard met een brede kling en een eenvoudige pareerstang in kruisvorm. Het werd bij de uitzwaai meestal met twee handen vastgenomen. Het rapier was een eleganter zwaard met een smalle steekkling en een immense variëteit aan gevesten. Het was eerder een onderdeel van een uitgaanskleedij. De degen is een lichtere uitvoering van het rapier en een sportwapen. De schermer mag in zijn duel de tegenstander overal raken. Bij het floret is enkel het bovenlichaam het doelwit. Wanneer de sabel gebruikt wordt, is het aanvalsgebied uitgebreid tot de armen en het hoofd.
- (18) Reglement van dienst voor de waekende mannen van de vier Hoofd-gildens der stad Gend. Universiteit Gent, G 22001/13.
- (19) Een overzicht van het verenigingsleven, weliswaar met de begrijpelijke schoonheidsfoutjes wordt gegeven door L. HOSTE, Gezelschapsleven te Gent in de 19de begin 20ste eeuw, in: Ghendtsche Tydinghen, jg. 21, 1992, nrs 1-6 en jg. 22, 1993, nrs 1-4.
- (20) Over deze vereniging werd reeds onderzoek verricht door A. WYFFELS, Bij het jubileum van de Sint-Rochusgilde (1820-1970). De Kruisboogschuttersgilden in Gent, in: Toerisme in Oost-Vlaanderen, jg. 20, nr. 1, 1971, p.6-9 en B. BAILLIEUL, De Oude Koninglyke Gilde Sint-Rochus te Gent, Gent 1984.
- (21) Het enige artikel dat over deze maatschappij verscheen is W. VANDEN BERGHE, De Kruisboogmaatschappij Willem Tell, in: Balista (informatieblad van de Oude Koninglyke Gilde Sint-Rochus vzw), jg.4, nr 2-3 en 4, 1989.
- (22) Over Nemrod verscheen onlangs B. BAILLIEUL, Balboogmaatschappij Nemrod (1843-1893). Een burgersmaatschappij in een oude fabriek, in: Tijdschrift voor Industriële Cultuur, jg.11, nr. 3,1993, p.25 -31.

Fotoverantwoording: ANTROP DIRK: 2; BAILLIEUL BEATRIX: 14

Foto-atelier JO DE RAMMELAERE: 3,10,15.

Sint-Jorisgilde: 4,13.

Studio CLAERHOUT: 1,5,6,7,8,9.

VANDE PAPELIERE DIRK: 11,12 en tekening

VERTELLEN IN DEZE TIJD: 1992-1993

"BROODJE AAP"-VERHALEN

DRIE KRANTEN PUBLICEREN HETZELFDE

Eerste aanhaling in de twaalfde druk van de dikke Van Dale.

Het zou dubbel en dik de moeite lonen te achterhalen welke woorden voor de eerste maal in de twaalfde, herziene druk van de dikke Van Dale opdagen. Dat vergt meer dan monnikengeduld. "Broodje Aap" hoort bij deze uitverkorenen, en je leest als uitleg:

broodje aap naar het boek van Ethel Portnoy. Meestal gruwelijk, hedendaags volksverhaal dat als 'waar gebeurd' wordt verteld en vaak ook wordt ge-

loofd, dat inspeelt op universele angsten en dat over de hele wereld als een soort mythe opduikt. (1)

Gehoord te Zottegem op vrijdag 27 november 1992 bij de kapster.

Twee koppels uit Gent gaan naar Parijs naar de winkels en magazijnen om zich te amuzeren. Daar gaat een man van een koppel op een terras zitten en hij zegt: Ga maar winkelen. Ik blijf hier en ik zal me niet vervelen. Tot straks. Ze komen weer en de man is verdwenen. De garçon weet van niks. Telefoon naar de politie. Hetzelfde liedje. Ze weten van niks. Vragen en zoeken. Het levert niets op. Ze komen weer. Een maand nadien. Een telefoontje uit 't Akademisch Ziekenhuis. Madame, uw man ligt hier. Hij weet niet wat er gebeurd is, een soort geheugenverlies. Maar hij is een nier kwijt. Ze hebben hem in Parijs bewusteloos gemaakt, een nier ontfutseld om die voor een of andere rijke sloeber over te planten. Zo gaat dat tegenwoordig. En die man weet niet wat dat er gebeurd is. Jaja.

Oud en/of nieuw? Opgewarmde kost...

Karel was naar een supermarkt gereden om er boodschappen te doen. In de auto had hij zijn tweejarig zoontje en de poedel meegenomen. Hij laadt de boodschappen in de koffer en stelt vast, dat hij geen flessen coca cola heeft medegebracht. Hij zal ze even halen. Eerst natuurlijk de kleine en de hond veilig achteraan in de auto installeren en de portieren vergrendelen.

Als Karel terugkeert met zes flessen coca cola, ontdekt hij vol gruwel, dat het gezicht van zijn zoontje helemaal met bloed bedekt is. En ook de snuit van de hond is met bloed besmeurd. Hoe redeneert een mens? Karel veronderstelt in een bliksemflits dat de poedel hondsdol is geworden.

Hij grijpt het beest en klopt het met de kop tegen de straatstenen. Op de slag is de hond morsdood.

Karel neemt zijn zoontje uit de wagen en op dat moment ziet hij een gewonde rat bij de achterbank. Wat is er gebeurd? De rat is uit een zak aardappelen gekropen die Karel gekocht had. De trouwe hond wil het kleine kind beschermen en valt het akelig dier aan. Karel beseft natuurlijk veel te laat dat verloop.

De antropologe Ethel Portnoy vindt dat bericht in de loop van maart 1981 in drie kranten, telkens uit ons land: De Nouvelle Gazette de Charleroi, De Standaard uit Groot-Bijgaarden, Gazet van Antwerpen.

Lang geleden heeft ze het verhaal als klein meisje gelezen.

Llewellyn, prins van Wales, doodt zijn hazewind met zijn zwaard, in de waan dat het dier zijn baby heeft verslonden. Wat was er gebeurd? Gelert, de Trouwe Hond heeft het wicht verdedigd tegen een boze wolf.

Over hoeveel geduld en speurzin moet een dame beschikken om op deze wijze de (verre?) oorsprong van een verhaal te achterhalen.

ROMAN P.

(1) E. PORTNOY. *Broodje Aap. De folklore van de post-industriële samenleving.* Amsterdam, De Harmonie, 1981, 224.

P. BURGER. *De wraak van de kangoeroe.* Prometheus, 173, in *Gazet van Antwerpen*, 5 aug. '92 met foto: koppel in Parijs!

S. TOP. *Rat bijt baby en andere moderne sagen.* In *Ethnologia Flandrica*. Leuven, 6 (1990) 74-100.

TENTOONSTELLING
STERKE VERHALEN
moderne sagen en geruchten
25 maart - 4 juni 1995
museum voor volkskunde
kraanlei, 65
9000 gent
'Ze noemen me de Wousterman'
Man drinkt open...
10-12 / 13.30-17

Kindermoorden in...
Geruchten...
Gevaarlijk...
negerinnen...
Mensen...
die...
meer mensen bijt...
Fikante verhalen en geruchten "van heren zeggen" zijn van alle tijden, ook moderne wereldwijde onderwerpen...
Man drinkt open...
10-12 / 13.30-17

De auteurs Patrick BERNAUW en Dominique VANPEE spreken op woensdagavond 10 MEI 1995 om 20 uur over

STERKE VERHALEN

een vertelavond vol verrassingen

voer voor een hedendaagse cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis
MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE, Kraanlei 65, 9000 GENT

LEDEN KBOV: gratis toegang

NIET-LEDEN: 100 fr.

Hoe een Lokerse dief te Brugge aan de dood ontsnapte (1613)

In februari 1613 vraagt een zekere Pieter van Weesemaele, een 24-jarige kleermaker afkomstig uit Lokeren, aan de aartshertogen Albrecht en Isabella om genade (1). En dit om wel heel uitzonderlijke redenen.

Wegens het verwonden van een voerman, "*vuijt noodtweeren*", d.i. uit zelfverdediging, is hij, "*vuijt respect van justicie*", nl. omdat hij gerechtelijke vervolging wilde ontlopen, naar Gent gevlucht waar hij onderkomen vond bij de weduwe van Jan de Dijckere, een vriendin van zijn ouders.

Als dank voor haar hospitaliteit of - zoals Van Wesemaele zelf zegt -, "*deur menschelicker cranckheijt ende doccasie*" heeft hij een koffertje, dat op zijn slaapkamer stond, opengebroken en daaruit ongeveer dertig pond grote gestolen. Hij vluchtte ermee naar Holland. Na enige tijd, toen het geld op was, vertrok hij vandaar naar Brugge. Hij trad in dienst van de heer van Tijeghem die samen met zijn vader in hetzelfde huis woonde. Op een dag zag hij waar zijn meester "*de slotel van zeker buffetken staende in zijnen comptoir*" bewaarde. Hij stal uit dit "*buffetken*" de som van 12 pond grote. Daar hij echter niet voldoende vrije tijd had om deze som te gaan verteren, "*heeft hem ooc vervoordert buiten de wete vanden voorn. zijnen meester te doen maecken eenen slotel vande voordeure ende daer mede bij nachte vuijt ende inne te gaen*".

Wanneer hij de dienst van de heer van Tijeghem verlaat, heeft hij de laatstgenoemde sleutel doorgegeven aan zijn collega, de dienaar van de vader die, zoals gezegd, in hetzelfde huis woonde en ook nog een sleutel laten bijmaken voor zichzelf om ook samen met zijn collega de vader te bestellen "*thuerlieden ghemeenen proffijcte*".

Hij liep echter tegen de lamp, werd "*bij Justicie aenghetast*", in de Brugse gevangenis gestopt en veroordeeld om opgehangen te worden.

De dag van executie was 16 Sporcle (februari) 1613. Op die dag

es [hij] aen het gherechte gheleedt ende naerdien hij hem in handen vande almoghende ende zonderlijnghe vander zuuer maghet Marië, singuliere vuijtercoren patronesse vanden suppleant, hadde bevolen, es bij den officier vande leere afghesteken gheweest, alwaer tusschen hemele ende aerde goeden tijdt hebbende ghehanghen ende diversche pressuren ende spronghen bij den officier ghedaen zijnde, es de coorde inden middel afgebroken ende den suppleant ter aerde deur het ghewelt vande voors. pressuren zeer hardt vpde

(1) RA Brussel, *Geheime Raad, Spaanse Periode*, nr. 927.

clacijde ghefallen, daer deure overzulcx zijn hoofd zeere ghequest es gheworden, ende alzo noch eenich schijnsel ende apparentie van leven inden suppleant was openbaer, ende zo heeft den officier hem voorts gheslipt [= gesleept] vande platse vanden val tot aende leere van tvoornseide gherechte, doende an zijnen hals eenen nieuwen bast [= koord] ende hem so woelende aende zelve leere, datmen anders niet en heeft ghemeeent of den suppleant en was ter doot ghebrocht.

Hij werd dan eindelijk "gheleijt up een baere enbde ghedregen up het kerckhof van St. Donaes omme aldaer begraven te worden in het graf twelcke daer toe was bereedt". Hij werd echter niet onmiddellijk begraven vermits er op die dag nog drie andere veroordeelden dienden geëxecuteerd te worden en men de lijken samen wilde ter aarde bestellen.

En zo lag het lijk van Van Weesemaele op het kerkhof naast de grafkuil te wachten. En dan is het

ghebeurt dat den suppleant liggende aldus over doot, zijn lichaem heeft eenighen tijdt daernaer beginnen roeren, waer duere hij, als ghebrocht zijnde op de heylighe ghewijde aerde,

daardoor a.h.w. asielrecht had verkregen. Hij "es verdreghen inde voors. kercke, alwaer ten .iij.en daeghe ghelegen hebbende, zijn memorie ende verstandt weder eerst es ghecommen".

Hij richt zich tot de aartshertogen Albrecht en Isabella met een genadeverzoek. Hij immers

de bitter doot duer middele alsvooren heeft ghesmact ende publijcquelick in effecte justicie vuldaen, waer duere over zulcx het ghemeente, twelcke in zeer grooten ghetalle was anziende de justicie ende het recht datmen over den suppleant was doende, heeft gheropen ende ghebeden om gracie naer dien hij vande galghe alsvooren was ghefallen.

Van Weesemaele schrijft dit zeldzaam falen van de koord toe aan

de voorspraek vande heylighe Moeder Godts Maria de welcke hij, inden voorn. zijnen vuijtersten noot zijnde, continuelick hadde ghebeden met het lesen van eenen roosecransken dat hem Pater Prior vande Predicaren, zijnen bichtvader, hadde ghegheven.

Hij verzoekt de aartshertogen

ootmoedelick biddende duer de passie ende het bitter lijden van onsen Salichmaecker dat haer believe vuyt comiseratie ende consideratie van dies voorschreven, preferende gracie voor rigeur van rechte, den suppleant vuijt haerlieden zonderlijnghe gracie tvoors. misdaet te vergheuen.

En ... het verwondert ons in deze inderdaad wel heel uitzonderlijke omstandigheden niet dat zijn verzoek wordt ingewilligd.

W.L. BRAEKMAN

Kind nodigt uit voor zijn verjaardag

Kinderen spelen op het einde van de twintigste eeuw een belangrijke rol in het familiaal en het openbaar leven. In vergelijking met de vorige generatie stelt een opmerkzaam toeschouwer vast, dat het kind een eigen taak en rol opeist in omstandigheden, waar we het niet onmiddellijk verwachten.

Neem het feestje van de verjaardag ... *Charlotte nodigt met een eigen kaart(je) haar vriendin Laure uit op die datum, van dit tot dat uur* ... Het adres is opgegeven en het antwoord wordt verwacht voor ... een bepaalde datum ...

Het familiealbum bevat allerlei berichten en uitnodigingen. Thans komt er een nieuwe reeks bij. De drukker-uitgever heeft alle mogelijkheden voorzien. Het kind dient alleen het feestje, uur en data in te vullen.

We konstateren een aktie van vernuftige drukkers-uitgevers en een omzet langs winkeliers en groothandelshuizen. Vorsers verzamelen, maar dienen ook de familiale en sociale weerklank te noteren. Wie levert een volgend dokument én kommentaar?

D. TEMMERMAN, Schellebelle

Beste Laure
 van
 Charlotte
 2811-95 mijn
 verjaardag
 op 2 tot 5 uur
 HENRI VAN HARTWILKOM
 heuvel 7
 9260 Schellebelle
 tel. 3682015
 2711

De bronzen tabaksteler te Appelterre - Ninove

In het begin van de maand december 1994 stelt het stadsbestuur van Ninove een knappe, toeristische film over de stad én de deelgemeenten voor. Elke toeschouw(st)er is gelukkig. Daar straalt voor jong en oud een leerrijk beeld om de waarde van de stad in elk opzicht en de eigenheid der deelgemeenten te ontdekken en waarderen. Wanneer is een film volledig? Bij de opname.

Op het einde van dezelfde maand prijkt op het dorpsplein te Appelterre hét tabaksmonument.

De overheid en vertegenwoordigers van kulturele verenigingen waren op 24 december 1994 op post om de plechtigheid van de onthulling luister bij te zetten, maar tevens de twee laatste tabakstellers om een bos tabak bij het monument neer te leggen.

Appelterre en tabak zijn voor de hele regio en ver daarbuiten synoniem geweest. Voor de eerste wereldoorlog, in 1910 behaalde de tabaksvariëteit van deze gemeente een gouden medaille in de hoofdstad. In het begin van onze eeuw waren meer dan vijftig bedrijven actief in de teelt. De tabakskwekers roemden erop dat zij enkel natuurlijke meststoffen aanwendden.

We kunnen van milieuzorg gewagen 'voor het woord in de tweede helft van onze eeuw' burgerrecht verkreeg.

De meeste inwoners van het dorp waren rechtstreeks of onrechtstreeks, als amateur-kweker vaak, bij de produktie van tabak betrokken, als sigarenfabrikant, in de kerf- en snijtakbedrijven.

Een tegenslag, dé kwaal komt uit Amerika: de blauwe schimmelziekte. Thans zijn er nog twaalf telers in de streek gevestigd, twee daarvan in Appelterre.

Willy Ronsmans, directeur van de akademie, heeft de bronzen tabakskweker tot stand gebracht. Het eenvoudig, maar indrukwekkend beeld siert het dorpsplein: een gewone teler met de spade in beide handen, het hoofd naar de grond gericht, om de plant én de grond tegelijk in oenschouw te nemen.

Een samenloop van omstandigheden zorgt ervoor, dat Ninove de titel 'rookvrije stad' draagt. (1)

Herman DE MEYER

(1) Het artikel draagt vanzelfsprekend bij om aktualiteit te verlenen aan het boek *Eigentijdse Straatbeelden* van Renaat van der Linden, uitgave Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent, 231, ill. 1994, Red.

Spijkerboom, votiefschepen en -vliegtuig in Egypte

We zijn gewoon volksgebruiken in het eigen land en ook in Europa op te tekenen en te onderzoeken. Het verrast even een traditie uit onze regio ook in min bekende landen vast te stellen. Een publikatie van Niek Biegman in 1990 verruimt onze aandacht en horizon. Bij het graf van sheikh Aboel-Qasim Aboe'Ali in Akhmiem bevindt zich een heilige boom. Bezoekers die waarschijnlijk aan hoofdpijn lijden, hebben zware spijkers in de stam geslagen. Boven zijn graf hangen votiefschepen en een vliegtuig. Schepen houden verband met water en vissers, een vliegtuig met een vlucht in de lucht. Wij beelden ons niet gauw in, dat vissers en reizigers in een vliegtuig hulp zoeken bij een zelfde heilige. Kan dat zo makkelijk in Egypte? Voer voor vergelijkend onderzoek.

Voor Aboel-Qasim op vijftienjarige leeftijd overleed, had hij zijn familie met zijn gebed en zijn dood geholpen, in moeilijkheden met de lokale autoriteiten. Tegelijk heeft hij zich ontwikkeld tot genezer, vooral van hoofdpijn. Bij zijn graf staat een vierhonderd jaar oude nabaqboom, waar de lijdens aan hoofdpijn een spijker in slaan, met een van hun haren eromheen gewonden.

Zijn naam luidt "Aboel" Qasim. Toch kan de vroeggestorven sheikh geen vader geweest zijn. Het gebeurt vaker dat kinderloze heiligen "Aboe" (d.i. vader van) in plaats van "Ibn" (zoon van) in hun naam krijgen. (1) Johan GEZELS

(1) Niek BIEGMAN. *Egypte. Derwisjen heiligen kermissen*. Gary Schwartz/SDU. Maarssen 's-Gravenhage, 1990, 63-64, ill. met de heilige boom, votiefschepen en een vliegtuig.

En de Wetenschapper, hij ploegde voort ... met of zonder Breughel de Oude ...

Tijdens een voordracht georganiseerd door *La section de Campine des Amis de l'Université de Liège*, 'Breughel au laboratoire: les dessous de quelques chefs-d'oeuvre' op 25 januari 1994 te Mol haalde prof. dr. Dominique Allart enige schokkende technische gegevens aan over bepaalde werken van Breughel de Oude. Aan de hand van nieuwe technieken kon het auteurschap van bepaalde werken in twijfel getrokken worden. 'De val van Icaros' bijvoorbeeld door het ontbreken van de typische grondlaag.

Verder onderzoek zou hierover uitsluitsel moeten brengen. Wat reeds zeker is, is het volgende: het zogezegde lijk (doodshoofd) waaraan de boer voorbijtrekt met zijn ploeg is er niet. Er is vastgesteld dat het hier om een 'schijtertje' of 'kakkertje' gaat dat nogal vrij typisch was voor die tijd. De defaecerende mens was destijds soms wat enige tijd geleden de 'Zoek de datum op. Hij staat op zijn kop' in de poëzie-albums was.

Een kleine beschrijving van het schilderij is o.a. terug te vinden in: J. MULS. *De boer in de kunst*. (Keurreeks van het Davidsfonds, nr. 35 (1946-1). Leuven. Davidsfonds, 1946, p. 49.

Dominique VANPEE

TIJDSCHRIFT VOLKSKUNDE 1888-1940-1975-1990

De Nederlandse Volkskundige Bibliografie, Systematische Registers op Tijdschriften, Reekwerken en Gelegenheidsuitgaven, uitgave van Centrum voor Studie en Documentatie te Antwerpen, heeft tussen 1964 en 1982 XXXIV glorieuze banden op de markt gebracht. Thans is nr. XXXV verschenen: *Volkskunde 1961-1990*, door dr. juris Paul PEETERS. *Woord vooraf en geschiedenis van het tijdschrift* door dr. Stefaan TOP, 1993, XXXI-266. (1)

Een tijdschrift is gesnoerd aan een redactie, d.i. voor de aanbreng en beoordeling van kopij, én aan een drukker. Koken en drukken kost geld. Voor het element "kopij" komen financieringen meestal niet gauw van pas, voor het drukken en verspreiden wel. Voor de redactie tellen eensgezindheid en richtlijnen als bindend voorschrift. Welke lichte of richting eist de redactie?

Deze primaire punten vergen op de eerste plaats de aandacht bij de historie van "Volkskunde". De eerste redactie start in 1888 met het tweespan Pol De Mont en August Gittée, beide leraar te Charleroi, met Adolf Hoste als drukker te Gent. In 1937 komt een redactie én voor Nederland én Vlaanderen met Victor De Meyere in Antwerpen en Jan de Vries in Leiden. De redactie wijzigt sinds 1940 vrij regelmatig, ook de drukker of uitgever, maar twee figuren zetelen als "constante" in de redactie: P.J. Meertens en K.C. Peeters, P.J. Meertens tot in 1975 bij het afscheid van Nederland en K.C. Peeters tot bij zijn dood in hetzelfde jaar. Dit zo bondig overzicht wil de twee persoonlijkheden als "bindteken" erkennen.

Dan volgt de kernvraag: waarom hebben Vlaanderen en Nederland elkaar de rug toegekeerd? Het antwoord, ver van eenvoudig, ligt voor een ruim deel in punten die boven zijn aangehaald: aanbreng en beoordeling van kopij, recensies, principiële richtlijnen, financieringen, de samenstelling van de redactie.

Bij de aanvang van de 62ste jaargang in 1961 telt de redactie negen leden: drie in Nederland, zes in Vlaanderen. P.J. Meer-

tens is redaktieverantwoordelijke voor het noorden, K.C. Peeters voor het zuiden.

In 1968 wijzigt de redactie die berust bij P.J. Meertens en K.C. Peeters en een Redaktieraad die negen leden telt. Het beheer van het tijdschrift gaat over van K.C. Peeters naar het Centrum voor Studie en Documentatie, waar hij als voorzitter zetelt.

Het werven van nieuwe abonnees vormt een van de knelpunten. In 1968 komt de Vereniging voor Volkskunde in het Antwerps Volkscundemuseum op de wereld. De "Mededelingen" zullen verschijnen in Volkskunde, voortaan het orgaan van deze Vereniging, ook mededelingsorgaan van het Instituut voor Volkskunde. (2)

Redactieleden uit Nederland vinden deze tekst(en) niet representatief genoeg als vaktijdschrift van een verenigingsblad en vergen absolute prioriteit voor het wetenschappelijk karakter.

Allerlei knelpunten ondermijnen de zinnige verstandhouding: de talrijke "Resultaten van het sagenonderzoek", meningsverschil voor personen die bedacht worden met een "In Memoriam".

De spanning stijgt in 1974-75. K.C. Peeters behandelt "Aspekten van het volksleven in Europa 1975", een enquête i.v.m. de trouwring, huwelijks geschenken, afscheid van jongelingschap, met centralisatie van deze Europese enquête in het Instituut voor Volkskunde te Antwerpen. P.J. Meertens beschouwt het als niet korrekt tegenover de Europese Atlas. K.C. Peeters vindt het een inmenging in een louter Belgische aangelegenheid, vermits de

Raad van Europa een officiële opdracht gaf aan het Ministerie van Nederlandse en Franse Cultuur, wenst kost wat kost klare wijn, stelt een Memorandum van zeven bladzijden op. Professor Top geeft de kernpunten weer blz. XII en XIII, met o.a. het verlangen van Vlaanderen om een vertegenwoordiger uit Noord-Brabant in de Redaktieraad op te nemen, het aanleunen van Nederland bij historici en bij kultuurantropologen. De wanverhouding noord-zuid inzake het aantal abonnees en gepubliceerde teksten weegt ook zwaar door.

Het Memorandum houdt eveneens een "reorganisatieplan" en een reeks "praktische bepalingen" in.

In een brief van 21 januari 1975 delen de voorzitter en sekretaris van de Volkskundekommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen het voorstel van de Nederlandse redakteurs mede de banden met het tijdschrift te verbreken.

Dat bericht seint het einde van een samenwerking noord-zuid die dateert van 1940. Professor Top ontleedt de toestand en ziet een onloochenbaar feit hoe K.C. Peeters voortdurend scoort en suksessen wil verzilveren door uitbreiding van zijn invloed, met een stevige infrastructuur als basis, o.a. Centrum voor Studie en Documentatie, Vereniging voor Volkskunde, Centraal Instituut voor Volkskunde met de Wetenschappelijke Raad van Advies. (2)

De malaise is gebonden aan veel en heel verschillende wortels, oordeelt hij.

De Koninklijke Belgische Kommissie voor Volkskunde verleent verder haar auspiciën aan Volkskunde. Voorlopig wordt niet gedacht aan uitbreiding van de redactie. Dat verandert na het overlijden van K.C. Peeters, een onverwachte en zware tegenslag. Vanaf 1939 heeft hij Volkskunde beheersmatig en redaktioneel geleid. Paul

Peeters, afgevaardigd beheerder van het Centrum voor Studie en Documentatie, volgt zijn vader op. Jan Theuwissen en Stefaan Top worden als eindredakteurs aangesteld en vervullen nog steeds de taak, waar ze intussen bijstand kregen van acht leden en een sekretaris.

Een enquête onder de lezers met de vraag: wat vinden ze positief - negatief, levert een geringe respons, 8,8%. Een voorstel tot fusie met Neerlands Volksleven mislukt. Geregeld verschijnen temanummers, over lied en muziek n.a.v. de 85ste verjaardag van Paul Collaer, carnaval, 25 jaar Bokrijk, heksen, heem- en volkskundige musea in Vlaanderen, middeleeuwse houten gevels te Antwerpen. Het honderdjarig bestaan van Volkskunde in 1988 kent in een enig jubileum een reizende tentoonstelling, een academische zitting te Bokrijk.

Volkskunde sluit aan bij de Vlaamse Filologenkongressen, de volkskundige aktualiteit in binnen- en buitenland. "Tijdschriftenschouw" houdt de lezer(es) op de hoogte van publikaties in binnen- en buitenland. "Nieuws van onze universiteiten" belicht de volkskundige onderwerpen van studenten in Gent en Leuven.

Het tijdschrift blijft gestand aan zijn wetenschappelijke taak en uitstraling, ook op internationaal vlak.

R.L.

(1) Als deel I van de reeks verschijnt Volkskunde 1888-1938, en deel II Volkskunde 1939-1960.

(2) Sinds 19 dec. 1980 is het Instituut voor Volkskunde officieel K.C. Peeters-Instituut voor Volkskunde.

Zie ook A.J. DEKKER. "Een oefening in zindelijk denken". Bij het afscheid van J.J. Voskuil. *Volkskundig Bulletin*, Amsterdam 14 (1988) 4-24, d.i. 11-19. *Volkskundig Bulletin*, 20 (1994) 196-97.